

LiteratUral

LiteratUral

Redigit

János Pusztay

*Финн-угор сылнымутчо-влакын 13-шо конгрессышт
лўмеш*

12 ЭН СЫЛНЕ ВЕНГР ОЙЛЫМАШ

БАЛАЖ ФЎЗФА

(FÚZFA BALÁZS)

чумырен

Nemzetek Háza – Collegium Fenno-Ugricum
Badacsonytördemic
2015

HU ISSN 2061-182X

ISBN 978-963-9876-81-1

EMBERI ERŐFORRÁSOK
MINISZTERIUMA

Nemzetek Háza–CFU

© Fűzfa Balázs
© Pusztay János
© NH – Collegium Fenno-Ugricum

OOK-Press Kft.
Veszprém

ВУЙЛЫМАШ

Йокаи, Мор:	
<i>Индеше гыч кудыжым?</i>	7
Миксаг, Кальман:	
<i>Савам налше кресаньык</i>	15
Тёмёркинъ, Иштван:	
<i>Салтак дене кучедалмаш</i>	22
Каринти, Фридьеш:	
<i>Варавва</i>	28
Морниц, Жигмонд:	
<i>Айдеме тўсым йомдаргыше-влак</i>	32
Костолани, Дежё:	
<i>Сравоч</i>	50
Шаркади, Имре:	
<i>Кўм оптышо Келемен</i>	58
Шанта, Ференц:	
<i>Ме шукын лийынна</i>	64
Отглиц, Геза:	
<i>Скульптор ден калымаш</i>	76
Манди, Иван:	
<i>Прототип</i>	80
Хайноци, Петер:	
<i>Кутко ден шудышырчык</i>	87
Эркинъ, Иштван:	
<i>Поэзийын вийже нерген баллада</i>	90

Мор Йокаи (Jókai Mór) (1825 – 1904)

ИНДЕШЕ ГЫЧ КУДЫЖЫМ?

Ала-кунам дыр Пешт олаште ик йорло кем ургызо илен. Папажым мыняр тыршен ыштен гынат, нигузе поен кертын огыл.

Уке, калык ик кечын кемым йӱршын налмым чарнен огыл, магистратынат тыгай сатум кок пачаш шулдыракын ужалаш шӱдымыжӱ лийын огыл, уке, амалже тыште огыл. Вет кем ургызо папажым лийжак манын ыштен. Эсогыл налше-влак вуйымат шийынатла, пуйто Яношын ургымо кемже моткоч кужулан чытен, садланак папажлан сайын тӱленыт, тӱлыдымӱ сату дене иктат шылын огыл. Но Янош садак, немыч манмыла, саде одарген кушпо ужар укшыш кӱзен шинчын кертын огыл, мӱнгешла, кеч кушпо укшыжым унчыли ужашак огыл ман дыр... Но, юмсерлаге, тыгай понымашыже южгунам веле ушышко толын. Вет Янош чын христианин лийын. А Юмылан чын христианин семын ӱпаныше илышыште кеч-могай нелылыкым вашлиеш гынат, шӱйжым шӱргаш нигунам ок чыке.

Нужналыкшылан амалжат лийын, вет Юмо тудлан кажне ийын почела ик йоча гыч пӱлеклен, кунам эргым, кунам ӱдырым, чылан тутай таза, маке пеледыш гай чевер лийыныт.

– Эх, Юмыжат! – кажне йочан Ош тӱняш толмыж годем нелын шӱлалтен Янош: кудыт, шымыт, кандаш; тиде кужу чотыштыжо кунам точкыжо шындалтеш гын?

А икана, индешымше йочан шочмьж годым,
кем ургызын пелашыже Ош тўня дене чеверла-
сыш – тидыжак точко лие.

Янош мастар ты тўняште индеш икшыве дене
чылт шкетын кодо.

Хей, тидын дене эше шуко каласыме.

Кокыт-кумытшо школыпкат коштыныт, ко-
кыт-кумытшым эше тошкышташ туныктыман,
весым кидыште нумалман, ала-кудыжлан дыр не-
мырым шолтыман; тидым чиктыман, весым муш-
ман да чылашлан оксам ситарыман! Пагалымем-
шамыч, тыгайже вет кажныжлан ок пуалт, шкат
төчен ончыза теве.

Йолчиемым ургаш гын, вигак – индеш мужы-
рым! Киндым шулаш – индеш шултышым! Кас-
тене малаш вочмо годым кроватьым шараш гын,
омса деч – окна марте, тыгыде гыч тўналын, кугу-
рак марте, волгыдо але шемалге ўпан вуй-влак
дене темше вошт кровать, эре кровать.

– Эх, Юмыжат, ну и пөлеклышыч тый мыла-
нем пўрымашым! – тыгай орам кузе пукшен-йўк-
тен лукмо нерген шоналтымек, пел-йўд эртымек-
ат, кемым ургышыжла, келгын шўлалтен суртоза,
да южгунамже омыноа кыч-куч пёрдалше икшы-
выжым йўкын пыматен. Индеше – вет индешак.
Но Юмылан тау, йоча пелдык вуйым шияшат
амал лийын огыл; чыланат таза, мутым колышт-
шо, сылане, пентгыде кид-йолан да, таза пагаран
лийыныт; кленча эмым налме деч лучо индеш
кинде катыш киндым шулат; тек лучо индеш кро-
вать, коклаштышт колотка гына огыл; Юмак ара-
лыже тыгай деч кажне шотан ача-авам икшывым
йомдарыме деч, тек индешак лийже, кандаше
огыл.

Яношын икшывыже-влакын ты тўня дене че-
верласаш нимогай кумылыштат лийын огыл:

тыгак пүралтын дыр кажныжлан папаште капым туржаш да шке верым пенгыдын аралаш; да нунылан йүржат, лумжат, шем киндыжат экшыкым ыштен кертын огытыл.

Рошто вашеш ик кастене Янош пеш нойышо пörтыльö. Тунам тудо тудо кечыгут гаяк кажне кечын сатужлан оксам поген кошто, погыш изишак; ик ужашыж дене па-шаптыже кучылтпашлык арверым наледыш. Мönгышкыжö вапкышыжла, кажне лукысо кевытлаште шийын-тойын йылыгыше түрлö тамле кочкышым шекланен – калачыжым, кампетшым... Тудыжым эпле торгайышпе-влак шкеныштгым сайын кучышо йоча-шамычлан ужаленыт; а шкем торжан кучышо-влаклан налашат чареныт. Янош иквереже чарненат шогалын: «Ала иктаж-можым налаш, а? Мом гын? Кажныжлан, индешым. Но, понетат, тидыже утыждене. Иктылан налат, весышт көранышт манын мо? Уке, молышглан тудо вес рошто пöлекым кучыкта, сылным, сайым, тудо нигунам ок пудырго, ок локтылаат, тудан чылан куанат да вашла тавалаш огыт тўнал.

– Ну, икшывем-влак, икыт, кокыт, кумыт, нылыт... Чылан тыште улыт! – индеш икшывын юарлыме пачерыш пурен, вигак каласыш тудо. – Таче Рошто пайрем толеш. Тидым паледа? Пайрем! Пеш весела пайрем! Таче кастене папам огына ыште, веселитлаш тўналына.

Тиддан икшыве-влак моткоч куаненыт, чарга йўкышт дене уло пörтым теменыт.

– Ну-ка чарныза! Чечас мый тендам ик сылне мурым мураш туныктем. Мый вет моткоч чапле мурым палем. Тудым лўмын таче кечылан, Рошто пайрем вашеш пöлек семын сакленам!

Тыгай уверлан ньога-шамыч моткоч куаненыт да ачапш йыр чумыргеныт: иктыже йöратыме

айдемын шўйыштыжō верым муын, весыже ончы-кыжо шинчын – чыланат сыне мурым тунем-нешт.

– Но, но! Мом мый каласышым? Шкендам сайын кучаш тўналыда гын веле!.. Ик ратышке шогалла: кутуракше покшке, изи-ракше – тўрышкō.

Ача икшывыже-влакым орган пучла рат дене шогалтыш. А эн изи кокытпылан вер садак ачажын ончылныжо лие.

– А ынде пыпланена! Ондак мый мураш тўналам, а вара те шуйдареда.

Да, вуйжо гыч ужар тўсан ушшыжым налын, Янош тыгайрак шомакан сыне мурыжым шуйдарен:

«Кристоснан шочмо йомартле кечынже...»

Кутурак эргыж ден ўдыржō семым иканаштак тунемыч, изиракше-влак дене тыршашак логале. Ала-молан дыр нунышт семым вес могырыш нантаят, ик йўкыш йōршын логалын огыт керт. Но вараже чылан тунем шуыч, индеш йўкын – ачаж дене пырля лу лнеш дыр – саде ўмыреплан шарнаш кодшо кастене Яношын пачерыштыже моткочак сыне муро йонгалте, понет, йоча-влакат огыл, а суксо-шамыч мурат, пуйто тушечынак тиде чоным куандарыше муро йонга.

Конешне, йочан мурымьжлан тушто, кўшнō, эре куанат.

Но пыдешкышыжат лекте, тутайже кокымшо пачашыште лие шол. Тушто, шкенжын индеш пōлеман пачерыштыже, ик поян господин илен: иктыштыже шинча, весыштыже мала, кумшышто трупкажым тўрга, нылымшыште кочкеш; молыштыжо мом ышта гын, кō пала?

Тудын ны пелашыже, ны йочаже лийын огытыл манмаште иктыже угларакат лийын – окса, мыняржым шкат шинчен огыл.

Саде жапыште саде господинет шкенжын кандашымше пӧлемыштыже улмаш да пурлмо кочкышыжын тамже молан уке гын манын шонен шинчен. Молан газетлаште нимо онайым огыт савыкте, молан тиде куту пӧлемлаште юж эре ок сите, молан, пушкыдо вакшышыште эпле омо ок кончо? Тыгодым икымше пачапыште Яношын пӧлемже гыч весела кумылым шарыше муру йӱк солнаш тӱналын – ондак эркын, вара кутуракын.

Ончыч тудо саде мурым пел пылып дене веле колышто – мурат, да вет садак чарнат. Но ик мурымак пачаш-пачаш иктаж луымшо гана шуйдарымышт деч вара чытышыже кӱрльӧ. Йӧршӧ сигарыжым ломжатыште туржын налят, кем ургызо деке волып.

Ӱбл пачерыш пурымыж годем нуно мурын лачак ик ужашыжым кошартеныт ыле. Тыгодым Янош пагалыме господиным ужлалтышат, верже гыч кынеп шогале.

– Те вет, Янош-мастар, кем ургызо улыда? – йодын пындыш уна.

– Да, пагалыме господин! Ала тыланда лак дене йыгыме йолчиеш кӱлеш?

– Уке, мый кызыт тидлан огыл толым. Да-а... икшыветше!.. Икшыветше!.. Мынярын улыт? Ӱ

– Улыт, пагалыме господин, изижат, кугужат. Кочмо жаплан ятыр умша почылатеш...

– Мурымышт годемжо утларакат погына чай. Колыштса, Янош, мый тендам пиалан айдемым ыштынем. Апнаш ик йочадам мыланем пуыза, мый тудым шкемын шочшем гаяк ончем, пеленем йот эллашке налш тӱналам, мыйын гаяк господин лийын кушкеш, моло шочшетлан полнаш тӱналеш.

Янош шинчам пашкартыш. Да, виян каласы-
ме! Ончет, ик икшывыже господин лиеш! Тыгай-
же көн гын вуйышкыжо толын кертеш?!

– Молан пуаш огыл? Конешне, пуэм! Вет тидыже моткоч кугу пиалыс!

– Ну, тугеже иктыжым ойырыза, да ме каена веле.

Янош кажныжым шераш тўнале:

– Теве Шандорка. Но тудым ом пу. Пеш сайын тунемеш, кушкешат, священник лиеш. Кокымшыжо – ўдыр. Ўдыр пагалыме господинлан ок күл. Ференцым? Тудо пашаштем пеш полша, тудын деч посна шола кидем уклак чучеш. Яношкам? Ну-ну, мыйын лў-мем денак тынеш пуртым да, кузе тудым пуэм? Йожичукаемже чылт аваж тўсан, ончаламат, пуйто пелашем ужам; але вара тудо мўнгыштў ок лий? Ну, весыже адак ўдыр. Вараже мыйын Палика кая. Аваже тудым эн чот йўратен; эх, чаманем веле тудым, саде падырашым ен кидыш апнаш пуымо нерген пален налеш гын, колоткаштыже савырнен возеш вет! А ниньшт коктынжо эше пешак изи улыт; нунын дене пагалыме господин мом ышташ тўналеш?

Кажныжым шымлен лекмек, Янош иктымат ойырен ышак керт. Тунам тудо эн изи гыч тўнўлын, угыч шераш тўнале, шот адак уке. Кўм пуаш? Вет кажныжым тудо моткочак йўрата.

– Ну, икшывем-шамыч! Мый тендам ойырен шым керт. Тугеже ала иктажше шке кумылын саде господин деке илаш кая ыле? Каласыза, ну, көн кумылжо уло, тек ончыко лектеш.

Тидым ойлымо гоным кем ургызо чуч ок шорт. А йоча-влак тыговым юво-юво чыланат ачаштын шентеке шылаш тўналыч: иктыже кидышым кучен, весыже йолжым ўндалын, кумшыжо

ончылсакышыжым кормыжтен, кө кузе кертын, господин деч туге шылаш тыршен.

Пытартышлан Янош чытен ыш керг, чўч ли-йын, чылаштым пенгыдын ондале, да чыланат шорташ тўналыч.

– Уке, пагалыме господин, пот ок лек. Нуным ойыраш огешак лий. Кечмом йодса, но Юмын пуымо икшывем-влакым иктыжымат тыланда пуэн ом керг.

Тидым ужын, господин келшыш. Но иктым гына йодо: «Ида муро тетла». Да Яношын кидышкыже тўжем пенгём шуралтыш. Тудыжын «тўжем пенгё» нерген ушыштыжо лийынат огыл, а ынде тынар оксам кидыштыжак куча.

Господин, савырнен, кокымшо пачашысе йокрок дене темше пачерышкыже кўзен. А Янош эше кужу жап кидыштыже улшо тўжем форинтан кагаз оксам ончыштын, вара, лўдын, сондыкышкыже пыштен, сраочшым кўсенышкыже шуралынат, шомакым йомдарен.

Йоча-шамычат йыр шып шинченыт. А кузе йўкшым луктат. Мурашыже ок лий вет.

Кугурак икшыве-влак, пўкеныш верланен, изиракыштым шынатат: мураш ок лий, уке гын кокымшо пачашыште илыше господин колеш.

Суртоза пөлем мучко монтеш-оньыш кошташ тўнале. Тыгодым воктекше пелашыжын йоратыме колойжын лишеммыжымат ыш шиж, йолжо дене тўкен эртыш. Садыже моткочак умбакыже мурынеже да вет семжым монденат шуктен шол.

– Мураш ок лий.

Шыдешкен, Янош кыртменак пашажлан пиже: я коваштым пўчкеда, я перкала. Но варажым шкежат ыш шиж, йыламыж гыч шомак-влак шкак кышкалаалтыч да сылне мурыш пуналтыч:

«Кристоснан шочмо йомартле кечынже...»

Тидым шижылден, ондак умшажымат пералтыш, а вара шыдешкыш, ўстелым пенгыдын пералтыш, йымачше пўкенжым шупшыльо да сондык велыш лупшалте. Тупеч тўжем форинташ кагаз оксам луктын, кокымшо пачашыште ильше господин деке куржо.

– Пагалыме государь! Моткочак йодам, налза мөнгеш оксадам. Огеш кўл тудо. Тек лучо ме мурым мурена. Тиде муро тендан окса деч шерге.

Тыге каласен Янош да оксам ўстембакше пыштен коден. Пачерышкыже куржын пурен, чылаштым бндалын-шупшалын пытарен. Вара адакат чылаштым органысе пуч семын ик ратыш шогалтен, шке коклаштышт изи пўкеныш шинчын, яндар йўкын сылане мурым угыч йонгалтареныт: «Кристоснан шочмо йомартле кечынже...»

Тыгодым чылаштынат кумылышт чонештылын. Пуйто уло пөртшат лачак нунын, нунын гына лийын. А уло пөртыштө гаяк шкетын ильше господин чыат шкетын, индеш пөлемжым вискален, мөнгешоньыш коштеден да иктым умылен кертын огыл, тиде виян йокрок тўняште кузе гын южышт куанлан амалым муыт?

Юрий Соловьев марланден

Кальман Миксат (Mikszáth Kálmán) (1847-1910)

САВАМ НАЛШЕ КРЕСАНЬЫК

Икана Гергей Чомак кевытыш сава налаш пурен.

Ваптарешыже кевытче кынеш шогалеш:

– Мом налнеда?

– Мыланем сава кӱлеш ыле.

Кевытче верже гыч тарвана да ончыкыжо ӧлтӧ дене савам конден пышта. Чомак сава орам шӧрын веле ончалеш.

– Тек господин мыланем пушко клеман савам пуа, – ышталеш да сава ора деч савырнен шогалеш.

Кевытче прилавке гыч ўшкыж клеман сава-влакым коранда да икмыняр пушканым конда.

– Эше уло? – тӱрвылукшо дене йодеш Чомак.

Торговой, чытен-чытенак, пушко клеман уло-уке саважым конден пышта.

Гергей Чомак шинчаж дене кажне савам шерын лектеш, но кидыш иктыжымат огешак нал. Вуйжым веле удыраш пижеш.

– Мо ок келше?

– Содыки, икманап, ўшкыж клеманым ончыктыза-я.

Мом ыштет, манмыла, сатум налше – эре чын. Ўшкыж клеман савам мӧнгеш кондаш вереште.

Гергей ынде пуйто шкежат вожылаш, кидышкыже чокым логалше икымше савамак налеш.

Ондак пурла шинчажым кумалта, савам тӱн гыч мучаш марте шымла, вара шолам кумалта да адак саде корнымак эрта, кидеш сакалтен,

күшкыла нөлталеш, волта, вара адак нөлталеш да саван пүсө вуйжым шымла, вуйжым ұлычын күшкыла нөлта.

– Тиде мыняр шога? – тыглайын йодеш.

– Кок форинт.

– Тиде сава? – мыскылен йодеш. – Тыге лийын ок керт! Теве тиде сава?

Савам нысыр да кужу прилавкыш пышта да кидше дене южышто кучышыжо кузерак лиймым сүретлен налеш, пуйто вургыжым кузерак кучаш тўналмым шижнеже. Вара чоштыра парняж дене савам терген налеш, мландыш пыштен онча, пулуешыже кадыртылын, лывыргылыкшым терген налеш.

– Хм... Ну... Тиде сава кок форинтымак шога, ужат?

Сатучо шулдыракын ну нигузе пуэн ом кертманын товатлен ойла. Шкежат тынарланак налын пуйто.

– Но колыштса, господин, тиде савам начарын калитлыме.

– Тиде эн сай англичан сава.

– Мыйым пелторталанак ида уж. Тидым тошто сава гыч таптыме.

– Кўртныжө пеш сай. Ёмырет мучкылан сита.

– Пилашке ок савырне гын... – воштылалын ешара Гергей Чомак.

– Тыгай сава теңдан але лийын огыл.

– Мыйын? Господин, те мыйжым көлан ужыда?

– Ну, ончалза! Вет саважел!

– Ончалаш? Молан ончалам? Сава гаяк сава. Моло сава гаяк сава. Ончашат ом тўнал. Кидыш тиде логалын гын... Ойлыза писынрак, мыняр

тиде савалан йодыда? Мый вашкем. Пазарыште моло сомyleмат уло.

– Мыйже ойлышымыс, кок форинт!

– Тиде господин Юмылан ўшана але уке? Тиде насталан кок форинтым йодын шога! Моланжым палышаш ыле...

Тыге манешат, угыч савам пымлаш пижеш, тудым лупшалын, южым пўчкеш, вара писын гына уремыш луктеш, тыште волгыдырак. Тошкалтыш гычак кычкыра:

– Мый көргыштө шляпамым кодышым.

Уремыште савам кечыйолеш модыктен налеш. Кечыйолжо төр да пўсө сава мучко писын гына куржын колта. Умшаж деке лишемдат, күртныш шўлаалта, вўдыжгыжө мыняр жапыште кошкымым шымлен онча. Вара сава дене кўм перкален налеш.

– Орадын веле йонга, – шўвалме гай каласен шында да кевытыш пура, тидымак кевытчылан ойла. – Йўкшө ала-молан ок келше. Ала господин саде савам ик форинт да кандашле крайцарлан пуа, ала уке?

– Ну, йөра. Изишак волтем. Налза ик форинт да индешле крайцарлан.

– Уке, тудо тидым ок шого. Вет тынарлан налам гын, икшывем-влак вара мыйым каргатыс. Пуэда але уке?

– Уке, шулдыракын омак пу!

– Тугеже Юмо дене пырля кодса.

Сатум налше кевыт гыч лектын кая, уремыш пельжым эртымек, угыч пөртылешат, куту йўкын йодеш:

– Пуэда але уке?

– Огым.

Гергей Чомак, өрмалген, вуйжым савен, кидыштыже шляпажым туржеш.

– Ну, шочмем годсек, кунр шарнем, але марте тыгай пенгыде пурсам ужын омыл. Вот мо, господин торговой, те тиде савам ты лукыш шогалтыза. А мый, уремыш лектамат, эше шоналтем.

Иктаж ик шагат гыч Гергей Чомак ялысе пошкудыж дене угыч кевытыш пура.

– Мый пörтылым. – Нельн шүлен, сангаж гыч пүжвүдым үштылеш. – Тиде Дорожма гыч мыйын кумем – Ишток Комот. Тудат савам налнеже. Акым иземдыме нерген кутырышна гын, коктынат сава гыч налына гын, кажныже шке сатужым шулдынрак налеш.

– Да мый шулдынракше ом пу... вет шүдö гана каласенам.

– Ида пуштгылане, господин, шоналтыза.

– Шүдö икымше гана ойлем, огым!

– Акым огыда волто? – ялмарий шыдын йодо.

– Ом волто! – пенгыдын пелешгыш торговой.

– Ну, мом тугеже мыланем каласаш? – келшышын ешара Чомак.

– Кеч-мом ойлыза, мый тендан дене тетла мутланашат ом тўнал.

– Ну-ну, молан тыге вигак сырашыже. Господинлан шомакше жал гын, тугеже пуза тышке киддам.

Гергей Чомак торговойын копажым уло кумылын пералта.

– Кö чамана, тудо пий урлык. Кутырен келшыме!

Ойла да, ончалтышыжым лукышто шогышо сава деч корандыде, эркын гына, «Кертым вет» маншыла, жилет полдышыжым мучыштараш пижеш.

– Но, – волгалте вуйыштыжо тыгодым, – мыйын ойырымо савам кадыррак да изирак ылыс.

Торговойым шымлен онча. Вара савам кидышкыже налеш.

– Тидыже вес сава! – пенгыдын пелешта. – Кеч мом манза, сава тиде огыл ыле!

Ойла тыге да жилет полдышыжым рын гына угыч полдыштен пында.

– Кузе тыге вес сава? Те вот мо, Гергей чүчү, шкендым утыждене ушанлан ида шотло. Уке гын вет мыят шыдепкен кертам.

– Ну, ойледи, ну, ойледи вет... Ой, ой... Мо иялан тышеч лектын кайышым? Шкак титакан улам. Мом ынде ышташыже?

– Ойлемыс, тиде саде савак!

– Тиде сава? Но вет мыйынат кок шинчам уло!

Сава түр мучко парняжым йыгалта, пулуешыже кадыртылын налеш, перкала, уремыш луктеп, саваш шүлен налеш да кумыл волен кыгыш пура.

– Тиде вес сава! Тиде савалан, ик форинтат кандашле крайцар деч шукырак пуэн никузе ом керг.

– Мыскарам ида ыштыл. Тиде сава ок келше гын, ончыктышымыс, мыйын эше уло, весым ойырен налза.

– Вес савам, ойырен, адак тергаш пижап? Жапым йомдараш? Тынаржак ораде омыл вет. Тугеже тек тиде сава лийже, но шканже келшыше ак дене. Тудо садак шулдырак шога.

– Тетла ик шомакымат ида ойло.

– Мо? Тугеже мыланем панкратыш лекташ? Пеш сай. Але вара господин мый дечем уто оксам налнеже? Чонландаже вара кузерак чучеш?

– Пагалымем, вашкерак тўлыза да шагалрак ойлыза.

– Пеш сай! – кычкырал шындыш Гергей Чомак. – Тек господин чыным ойла лиеш. Но айста

саде чынжым кокытлан пайлена. Чын огылжо ўмбаке ынже воч манын, кумырашым пелыгыч пайлена.

– Огына пайле.

– Тугеже тебе окса! Кучыза!

Гергей Чомак угыч жилетным мучыштараш пижеш, көргө күсенже гыч оксамешакым эныралта, тудым руда да пундашыж гыч ик форинтан кагаз оксам шүдырен луктеш, торговойлан кучыкта.

– Мольжым чечасак шотлем.

Кидшым адак көргө күсенишкыже шуралта, коло крайцараш күртнө оксам луктеш, вес күсенже гыч – нылытым...

– Кузе тыге? Тыште коло нылыт веле...

Йолаш күсенже гыч эше кумло кум крайцарым удырен лукто.

– Коло нылыт да кумло кумыт тиде витле шымыт лиеш... Мыняр эше күлеш?

– Эше кумло кумыт...

– Тынаржак... йөсө лиеш, – тыглайын каласа Гергей Чомак да тыгодымак торговойын вапталт толшо кумылжым эскера.

– Хош... Тиде мо?.. Тиде... Шого-я, шого. Кушко пыштышым гын? Кум, кузе шонет? Тебе, тебе, нершовыч лукышто...

Чынак, нершовыч лукышко коло крайцарым кылден шындыме улмаш.

– Тиде гына, тетла уке, пагалыме господин, – ласкан гына ойла. – А кушто эше улшыжым Юмат ок нал.

– Эше латкум крайцарым, – вашкыкта торговой.

– Пагалымам, ушанла койын шогаш ида толаше. Мый тугакшат ударак савам тыгай шергын нальым. Тетла мыйын ик кумыремат уке. Түшто,

орваште кийыше тулуп күсеныштем, коденам. Але вара тиде пычыриклан чечас мөнгеш-оньыш куржталаш тўналам. Иктаж-кунам вара ешарем.

– Мыланем окса тўрыс күлеш. Мийыза, оксалан миен толза. Савада нигушкат ок курж.

Но тыгай шомаклан Гергей Чомак сырен кудалтыш:

– Мо? Ала мыйын поро лўмем уке, шонеда? Мыйын кочам ден ачам судебный чинан лийыныт, колыда, господин! Мыланем нигон чаманымыже ок кўл. Вет мыйым куштыра коклаште огыл муыныт. Кудалте айда, кум, тулдан латкум край-царжым!

Тыге манят, нелеш налме гай савам кидыш кучыш.

– Кайышна, кум...

Кевыт омса деран Гергей Чомак чарналтыш, чоя ончалтышыж дене торговойым пўшкыльб, «Кертым», манишыла, саважым лупшалын, кугу йўкынак каласыш:

– Кеч-мо гынат, тебе кузе господинлан каласем, тиде эн сай сава ыле. Мольшт шелше кумырымат огыт шого...

Юрий Соловьев марлагден.

Иштван Тёмёркинъ (Tömörkény István) (1866-1917)

СААТАК ДЕНЕ КУЧЕДАЛМАШ

Ты гана Янош ял гыч олашке икмыняр амалан көра толын. Тудо пазарысе акым пален налнеже, тылеч посна икмыняр тыгыде арверым верешташ шона. Тыгак тудо сӧснаигын нерышкыже чикташ йӧрышӧ онгым да эше вес онгым пагат чеплан налаш азаплана, пагат онгыжым йоча-влак эреак луктын налыт, да тудлан эше налогымат тӱлаш кӱлеш ыле.

Янош икымше шонымашыжым вигак шуктыш да налог вуйвер гыч ешартыш окса дене лекте. Янош лу форинтым тӱлаш шонен, а визытым вел тӱлаш логале, тыге тудо окса шотышто ышт нуждешт. Садлан Янош путырак веселане. «Ынде онго-шамычымат кычалаш лиеш» манын шоналтыш. Кокытым муо, пеш моторым. Иктыже пагатлан келшыше, а кокымшыжо сӧснанге нерлан кугурак гынат, ну йӧра, варажым сӧснаигыже кушкешыс. Теве тудо ола гычат каяш ямде ыле, но эргыжлан шулдырак блокнотым налаш манын, кевыт могырыш тарваныш. Тек йоча пӧртласе пырдыж олмеш яндар кагазыш возкалаш тӱнгалеш. Тиде чын. Янош ала-могай модыш кевытыш пурыш, тусо арверлам ончышто, да ала-мыняр филлереш изи блокнотым нале. Содыки мотор, библий гай шӧртньӧ коман.

– Ну икшыве мом возаш тӱналмым ончалнем, – Янош, шыргыжалын, ужалышылан мане. – Тиде книгаш икшывын мом возкалымылан ынде те вуйын шогаш тӱнгалыда.

Тыге нуно ойырлышт Янош тыгыде оксан оксагалтажым көргө күсенышкыже пыштынеже ыле, но тудыжо тарванылаш йондымө шорык коваштан наикдыжлан көра ұлык камвозо.

Янош оксагалтам нөлталаш манын, пүтырныш да кенета чатка фигуркым ужо. Тиде модыш салтак, тудо пу кидше дене чествым пуа. Мундиржым канде түс дене чиялтыме, а йолжым – йошкарге дене. Пиалдыме салтак ұланө киен, кидше прилавке йол деке йондымын пижын шинчын да эсогыл эре чествым пуышыла тарванылын. Яношын вуйыштыжо волгенче семян шонымаш почо: налме блокнотшо дене икшывыжлан тиде салтак моткоч келшыше лиеш.

Тудо писын гына салтакым нале да оксагалта дене пырля кормыжтыш. Кынел шогалын, кормыжшым көргө күсениш чыкалтыш. Салтак ден оксагалта көргыш пурен возыч, а кид мөнгеш лекте. Ну, чыла сай. Ынде тудо ужалыше дене чеверласыш, уремыште, куанен, кашшымат чытырыктен нале.

Тыге тудо, мөнгыжө мийымешке, күсенжым ыш терге.

Мөнгыштыжө нигөат уке, икшыве – школышто, а озавате пошкудо ялыште, поминкаште, польшкала.

Тудо имне-влакым шогалтен кодыш да, леваш йымалне сравоным муыш, пөртыш пурыш. Көргыштө пугырак шокшо. Янош изишак пөлемыште тошкышто, тынге-тунге коштедыш. Ала вате деке каяш, ала шагатыш онгым верандаш манын шонкалыш.

Тыгодым блокнот ден салтак ушыш пурышт. А нуко лекса-ян. Янош кидшым күсениш шуралтыш, когыныштымат шүдырен лукто. Вара нуным үстелыш пыштыш, шкеже, окна деке миен,

пыптымыкыште корныш ончалеш, ала эргыже толеш манын шона.

Уке, эше ок тол.

Янош савырна, шинчаончалтышыже үстел могырыш кусна, кенета öрыктарыше сүретым ужын чакналта.

Блокнот кузе киен, тутак кия, но салтак кынеш шогалынат, кидшым күшкө нөлта.

– Но-но, – пелешта Янош.

Воктекыже лишемеш да уэш верышкыже пышта. Но кидшым коранда веле, салтак угыч төршталтен кынеш шогалеш, ондак пуйто сырыше гай то шолла могырыш, то пурлаш лүнгаат колта, вара пенгыдын йолымбак шогалеш, лачак тудын велке, кидшымат ок волто, эре күшкө нөлта да нөлта.

– Ну, – манеш Янош да канде-йошкар тусан еным шүтен онча.

Тиде пу, лач пу. Тыгела коеш. А кузе тудо тыге тарванылеш?

Тудо салтакым виешак үстельш пышта, кийыжак манын, кидше дене темдалеш. Пенгыде кид йымалне салтак кия, огешат тарване.

Кунам кидшым коранда, салтак тыманмеш төршталта да ончылныжо лүнгаат шога, Яношым сүретлыме шинчаж дене онча.

– Эх, тыйым! – кычкыралеш Янош, да пыдын лупшалеш.

Ынде тудо вес семын ышта. Кидшым трук огыл, а эркын коранда. Шымлен онча, но адак тиде сүретак. Яношын парняжым эркырак корандыме почешак салтак эркын тарвана да, угыч кынеш шогалын, кидшым күшкө нөлталеш.

– Тый мыйым лүдыктылаш ит төчө, – ойла Янош, да үстел деч йөршын вес лукыш миен шогалеш.

Түшпөч шекланен онча. Көргүштат, тўжвалнат пыптымык. Пычкымышалташат тўгалеш, степыш телымсе кечын вулно тўсан леведышыже вола. Нимогай йўк-йўанат ок шокто, южгунам веле конгаште шўй пудешталтеш да шун көршөкым пералтен йонгалт кая. Блокнот ўстембалне кия, Янош конга воктене шинчылтеш, салтак тугак шога да Яношым чарныде онча.

Огеш тарване.

Яношын кыртмыше шинчаончалтышыже лунчырга, тебе тудо салтакын ончылныжо шинчакым ўлык волта.

– Мый тыйым шолыштын омыл, – шкенжым чыныш лукнеже, – тый мландыште киенат. Молан тый тушто киенат... Пижын шинчынат. Тыйым нөлтаммемлан тауштышаш улат! Тиде шолышгмаш огыл. Весат налеш ыле, колат, уке? Мыйым шинчат дене ит витаре, ўстелеш перем. Перемак!

Тудо уло вийжым чумырен, салтак деке шыдын липемеш. Янош перашат ямдылалтын, но тудым вес шонымаш авалта. Ўстембалне кувшин шога, тудын йыр у она нөрен. Янош трукышто салтакым руалта да вуйжыге вўдыш шуралеш.

– Ну, пий! – пеныжеш, сангаж гыч пўжвўдат чўчалтеш. Кунам кидшым коранда, эсогыл кычкыралеш.

Салтак огеш кынел, вўдыштө кия.

Янош куанен онча.

– Ну ынде тый тушто... Ынде тарваныл, йөрдымө!

А тудо тарванылеш. Янош лўдшын эскера. Канде салтакым вўд ужар ўмбакше пижыктен кертын огыл, трук тудо тарвана, да хопш, адак вийна, тынге-тунге лўнгалтеш, кидшым нөлталеш.

Тиде лўмын ямдылыме лўдыктымаш гын, туге-же тўняштгыжат нимогай лўдыкшө уке гаякыс.

Янош вакшыш деке энерта, шўшкалтен, кўргышкыжө южым шўшшылеш. Шыдешка.

– Молан мый тыйым тышке кондемам! – кычкырла. – Мыйым ит тўкө. Ит локтыл. Пудыртем!

Лукысо тоям налешпат, йөнан лишыл гыч салтакым перен пыштынеже.

Ок логалте. Салтак тоя деч коранеш веле. Янош мыняр виян пера, тунар чот шыдыже лектеш.

Яношын сангаштыже адак йўштө пўжвўд шыта. Мом ышташ, мом ышташ?

Эх, ик гана айдеме кола. Тудо кенеште үстел деч корангын, окна деке чымалтеш. Тудым чытырыше кидше дене почеш. Вара чолган савырна, кугу кидше дене изи айдемым руалта, эсогыл садыже кидкопаштыже огешпат кой, йомеш.

– Гашпар... Меньхерт... Болдижар... – манеш да салтакым окна гыч шыжыкта.

Садыже чонешта, ала-мыняр жап южышто лиеш да, йўштө маанде моклака коклашке камвозын, тыш-туш почанеш.

Янош тудым эскера.

– Хух! – трук шокта.

Салтак адакат лум ўмбалне шога, лўнгалтеш, кидшым нөлтен лүшша, утыжден шытален, ўмбагыже туран онча.

– Шолыштынат, шолыштынат, шолыштынат... Тиде мутым Янош колеш шона, да тудын шўмжым ала-могай палыдыме лўдыктыш иша.

Кўлешыс, тиде жапыште эргыже школ гыч пўртылеш. Корнышто койылапта. Лишемеш, а Янош тудан кычкыралнеже:

– Эртен кай, эртен кай!

Но ок керт! Лұдын, йўкым йомдарен, тудо рвезын салтакым ужмыжым, нўлталмыжым да сенымаш дене пўртышкў пуртымыжым окна гыч ужеш.

Икшыве омса дечынак кычкыралеш:

– Ончал, ачай, ончал...

Ача кычкыркала, кидшым торешланен тарва-тылеш.

– Ит пурто! Тыш ит кондо! Мый тудын дене кучедалынам...

Эрге огеш умыло. Изи енын шинчаже эшеат изирак еным йўратен онча. Тудо воштылын манеш:

– Ачай, ончо, тудын ўлныжў вўдвулно уло. Кунам тудым лап пыштем, тудо кынелеш. Ончо-ончо, ачай!

Тунамак Янош лыплана, тудын чурийже ўнышемеш, да чыла шучкылык, лўдмыжў, кўргў шыдыже эркын йомеш.

– Ох! – кўштылгын шўлалта тудо. – Тудо вўд-вулно гыч улмаш.

Вара шке виешлымашыжым шарналтен, во-жылшын тарвана.

– А мый чумедылеш понышым.

Светлана Григорьева кусарен.

Фридьеш Каринти (Karinthy Frigyes) (1887-1938)

ВАРАВВА

Тудо кумшо кечын эр волгыдо дене аркын анысыр капкаж гыч лектеш да корно дене пып ошкеда. Кок могырымат шаланыше ора-шамыч шикпештыт. Кошкышо йогын пундашыште тудо Пилат пöрт воктене Варавван лүмжым кычкырыше кокла гыч иктыжым муэш. Шемемше йылымж дене тудо тарай пыл ора могырыш урмыжын.

Тудо ончылныжо чарналта да каласа:

– Мый тыште улам!

Садыже умбакыже ончалеш да мўтырен шортат тўналеш.

– Рабби, рабби! – мўтыра тудо.

А туныктышо кўчыкын умбакыже шуя:

– Ит шорт! Кынел да почешем кай! Мый Иерусалимыш пöртылам, Пилатын пöртшö дек, шканем да Вараввам ойырышо-влаккан да Вараввам ыштыше-влаккан у законым йодаш тўналам.

Пиалдыме пыкше гына кынелеш да тудын вургемжым руалтен куча.

– Туныктышо! – шинчавўд ташлен, пичкаен, нюсла тудо. – О, туныктышо, мый каем! Кузе шкемым угарап лиеп, каласе! Мом мылам ышташ, каласе? Мом мылам ойлыман, каласе!

– Нимом, – тудо манеш. – Кунам галерейыште Пилат кынелын да «Кöм эрыкандаш: пуштедыше Вараввам але Назаряниным?» манын йодын. Тыланет лач тидымак кум кече ондак каласыман ыле, кызытат тидымак ойлыман.

– О, ораде! – шке вуйжым тоя дене перкален кычкыралеш садьже. – О, ораде, Варавван лумжым кычкырен, тый тышке шуктенат!

– Йөра, – умбакыже шуя туныктышо. – Кызытак Пилатын пөртшө деке мыйын почешем кай, ит тургыжлане, мыйым вел ончо. Кунам тыланет ойлаш кўлмө нерген шижтарем, тый уло шўм көргет да шодет дене «Назаряниным!» ман кычкырал, «Мыйын илышем!» манын кычкыралынат манын йонгалтше.

Садьже тыгак ыштыш.

Корнышто нуно пиалдыме сокырым ваплайыт. Варавва тудын пөртшым, ватыжым, йоча-влакшым поген налын да шинчажым шўтен.

Туныктышо сокырын сангажым ниялтен манеш:

– Тиде мый. Почешем Иерусалимыш кай, кунам мый тылат шижтарем, «Назаряниным!» ман кычкырал. Тек оет «Пөрте! Йоча-влаке! Волгыдо шинчам!» манме семын йонгалтше.

Садьже, шортын-шортын, почешыже ошкылеш.

Корнышто эше ик незер еным ваплайыт. Варавва тудын кидшым да йолжым кандыра дене шўйжө деке кылден, шкенжым вуйжо дене тий да моло шакше чонан гўжлыман ўпшалтше купыш кудалтен.

Тудо саде деке лишемеш, кандыражым руден манеш:

– Мый тыйым палем! Тый чонештылаше чонным моктышо поэт лийынат. Почешем кай. Кунам мый тыланет шижтарем, «Назаряниным!» ман кычкырал. Пуйто «Эрыкым! Чонлан да шоны-машлан эрыкым!» манмет семын йонгалтше.

Садыже туныктышын йолчиемжым шупшалаш, умшаштыже тич лавыра улмылан көра ойленжат ок керт, лач шинчаж дене сөрвала.

Тыге нуно умбаке да умбаке каят, Варавван кидше дене чолак, сокыр, сонгыра лийше-шамыч нунын деке ятырын ушнат. Кажныже посна шортын да туныктышым туныкташ йодын, «Назаряниным!» манын кычкыралаш ямде лийын. Пуйто нуно «Тынысым! Тынысым! Тўня ўмбалне тынысым!» йодмо семын йонгалтше манын поненыт.

Кас велеш нуно Иерусалимыш, Пилатын пўртшў деж, толын шуыт.

Пилат галерейште шинчен да еным пуштедылше Варавва дене пырля кас кочкышым тамлен. Коя да йылгыжше чуриян-шамыч пенгыде аракам йўыныт, шўртньў атыла гыч шергакан кочкышым авызленыт. Нунын тарай чиемышт тора гычак волгалтын.

Тўшкам вўдышў Назарянин галерей деке лишемеш да пуда дене шўтымў кидшым кўшкў нўлталын манеш:

– Пилат, кугече пайрем эше эртен огыл! Кугече годем кок титаклыме кокла гыч калыкын ойырымо енжым утарыме сомылет закон да йўла лийын. Калык Вараввам ойырен, а мыйым пудален, но мый калыкын умыладе ыштыме сомылышттым ужын, нуным утараш, колышо гыч ылыжынам. Тиде тўшка мыланем көра Варавван осал пашажым пален налын да у законом йодеш. Законьшто мом возымым эше ик гана нунын деч йод.

Пилат шоньмашыш возеш, вара вачыжым тургыкта, галерей тўрыш шогалеш да тўшка деч ўрын йодеш:

– Кызыт кўм колташ вара: Вараввам але Назаряниным?

Тудо тўшкалан палым пуа.
Кўдырчө семын йўк-йўан нёлтеп, кашак тар-
вана.

Тўшка «Вараввам!» манын варгыжеш.

Чыланат икте-весым шучкын ончат, вет каж-
ныже шке семынже «Назаряниным!» манын кыч-
кырен.

Туныктышо кенета опеменш, савырна да тўшка
ўмбақ кужу жап ончен шога. Кажныжын чури-
йыштым посна пала, но шуко чурий кас пычке-
мышшыште ик куту чурий да куту вуй семын ко-
йын. Тиде куту вуй ораде семын, шыдын, ужмы-
шудымын тудым койдарен, вўран шинча туртын,
умша гыч шўйшө пуш шарлен, а логарвундаш
гыч «Колымаш! Колымаш! Колымаш!» манме се-
мын «Варавва!» манын йонгалтын. Пилат шинча-
жым аптыранышын шылтен манеш: «Тый ужа-
тыс...»

Тудо вуйжым савалта, вара тошкалтыш дене
эркын күзен, палачлан кидшым кылдаш шуялта.

Светлана Григорьева кусафен.

Жигмонд Мориц (Móricz Zsigmond) (1879-1942)

АЙДЕМЕ ТҮСЫМ ЙОМДАРЫШЕ-ВЛАК

I.

Пули¹ манме изи пий ондак озажым колышт-
шын койо, үшшынчө да икмыняр жап жап гыч
пүйжым шырен опташ тўнале.

– Мо томаша? – öрын кудалтыш шорык күтү-
чө.

Пий эшеат ажгыныш веле.

– Оласе-влак мо? – йодо.

Пий ик татлан лыпланыш.

– Степь гыч толшо?

Пий опталтыш.

– Тугеже молан вара оптет?

Күтүчө, коваште накидкыжым шарен, ишакын
ўмылешыже ласкан верланен, тетла шинчажымат
ыш поч.

Эше ик жап гыч кок командор, енын тол-мым
шижын, тутыш опташ тўнале. Туге йыгыжтын
оптат, пуйто нуным кырат.

Но күтүчө тыгодым шижын, пули пийже ту-
дын гаяк вес күтүчын лишеммыж нерген сайын
умылтарен шуктен.

Кок ишакым кушкыжшо күтүчө кошкен пыты-
ше мучаңдыме степыште чыли-чули веле койо,
а пий-влак нуным шижынат шуктеныт. Толшо-

¹ Пули – Венгрийыште кумдан шарлыше күтүчө урлык
изи пий.

влак эркин лишемыт, ончыл-нышт кок пий куда-леш.

Пули, озажын йолжо воктене верланен, вичкыж йўкшö дене чарныде опта.

Командор-влак, нунын наяк пўрымашым ну-малше-влакым пален, эркин-эркын лыпланышт. Векат, нуно пийже-влакымат пален шуктеныт. Тыге ик жап йўкым лукде шинчышт, вара адак шке мурыштым оптен нальыч. Но чолган огыл, так лўмланже веле.

Пули гына ну нигузе лыпланен ок керт, шўшкылмö гай варгыжеш.

Уна-влакын күтү деке лишеммекышт, командор-влак шке самынышт саламлаалтыч да, пуракым луктын, шкеныштым мландыште ваш-ваш туржаш тўнальыч. Тидым ужын, ик күтүчыжö ўмбакышт кычкыралынат нале, вара тояжым нöлтале:

– Эй.

– Эгей.

Күтүчö, вуйжым нöлтаын, вучыдымо уна-влак вельш ончале.

– Но-ко!

Тидын деч вара пий-влак вашла эплынрак пуредылаш тўнальыч.

Тыгодым ик унаже, ишак ўмбач волен, кужу опшкылажо дене күтү оза деке лишемаш тўнале.

– Юмо полшыжо.

– Полшыжак.

Унаже пагалыме огыл гынат, күтүчö пагаленак кынел шогале. Кодшо гана чардаште² тудын күтүжö степьын разбойникше улыт манын ойлен.

² Чарда – корно воктене верланыше йўдлан малаш шогалме, кочмо пöрт.

Молан тудо тыге ойлыштеш? Вет пунчал почеш кажне күтүчө шкенжын күтүжым лүмын ойырымо кундемыште гына коштыктен кергеш.

Но вет айдеме мом шижмыжым да шонымыжым вигак ок ончыкто шол. Тудо когыньышт денат кид кучен саламлаалте:

– Тыйжат ишпакет үмбач воло.

Тиддеч вара кокымшо күтүчыжат мландывак вольш. Кок ишак верышт гыч тарваныде шоген кодо, карме пурмо годым коваптышт гына кок-лан шушылаалтеш да пылышышт төршталта.

Кок күтүчө уна ишак үмбач ковапште накид-кым нале да оза семын йўлышö мландыш шарал-тыш, тушко волен шинче. Тыге нуно ик жап ваваш ончен, мутым лукде шинчышт.

Нине кум күтүчын кажныжын шке күтүжö лийын. Идалык мучко, шошо ма кенез, шыже ма теле, нуно шорыкышт пелен, ялышкышт пурыде, эре степыште иленыт. Ялышкыже иктаж сўаныш логалыныт гын, йöра, але южик гана пазарыш миен толыныт. Кечеш күшö степь дене пырля нунат пентыдын кўыныт – тазалык денат, ончал-тыш денат. Нунын йырваш кумда кава гына, тетла нимо, каваштыже южгунам пылора-влак ийын эртат. Ну а мландыште ниможат уке, шудышырчык ора гына шотыртата. Да эше торапшат огыл ик грушо кушкыл, кадырген-пўтырген, виешак куш-кын толаша.

Шорык күтү кызыт торапште, тудым эргыже орола. Күтүчын эргыже, латкок ияш рвезе, тер-кушшым ушшалын да мыжерым шоғалын – вот тылат рвезе, да эше ешартышыжлан чыла палаш да умылаш тыршыше. Теве тудо күтүжым поктал-тыш да кас велеш ачаж деке поктен кондыш.

Нуно тунам ваваша ик шомакымат ышт пелеште. Күтүчö кутырыде илен кергеш. Нуно

пырля улыт гын, шып коштыт. Тунам унала мийымышт гонымат ышт муглане.

– Ну, озаже, – ик күтүчө унаже пелештыш.

Пелештышыже – кугу капан, кече тўсым налше ўпан пөръен. Түге, векат. Такшым гын сангаж марте теркушым шушшыл пындыме да. Арава чуриян пентыде пөръен. Шинчаже канде, орышыжат тулла веле йўла.

Кокымшо унаже изирак капан, паренте неран, да куржталше шинчан. Тудо, трупкам түрген, түткын онча гына, ик шомакымат ок ойло.

– Тыштгак ыле.

– Кунам?

– Арнят эртыш.

– Кунам эше толеш.

– Вара толеш.

– Кочкышет уло?

– Изипак уло.

– Кок арнялан сита?

– Лу кечылан.

– Лу кече.

Адак пыпланьшт.

Ынде воктекышт рвезашат лишеме. Тудат, калдыр тояш энгерген, уна-влак ўмбак шып ончен. Векат, нине мўндыр уна-влакын молан толмышт нерген палынеже улмаш, но йодаш ыш тошт. Да кумылжат лийын огыл. Кече кас вельш тайналте. Тудат але марте кум күтү-чым, унаштын молан толмым, мом шонымым умылаш лийшынак ончыш. Да күтүн каслан пече коклашке пурьмо дене пырля тудынат каналташ каяш жап шумулан окынен. Йөршеш чеверла-сымешкыжак уна-влакын молан толмыштым умылен шукта мо?

Уке, умылен ыш шукто. Молан манаш гын, кумытынат так гына йолыштым ырслен шинченыт да тамакыштым түргеныт.

Күтүү оза уна-влакым ик гана гына түслен он-чале. Тунамжат пуйто күтүжым шымлышыла, тоя-же пуйто воктенак дыр?

Кече шичмек, пүртүс изишпак кожганыш. Кайык-влак чонештылаш тўналыч. Изирак-влакше тўшкаш чумыргышт. Шудо кокла гыч але эше ала-кушеч дыр ўвыра ора дене нўлталте.

– Колат?

– Ну.

– Тыйын кўзанўштет уло?

– Уло.

– Мый кодшо гана Юмын пайрем гоным ужны-нам ыле, вўргене дене тодмо.

– Уло.

– Тудым ужалаш кўлеш ыле.

– Ужалаш?

– Туге.

– Уке, тудым ужален ом керт.

– Уке?

– Уке.

– Молан уке?

– Уке да уке. Тудым шкаланем ыштенам.

– Шкаланет?

– Шкаланем. Да эргымлан.

– Эргымлан?

– Туге.

– Когыянна.

– Ну.

Тидын дене шомак адак кошаргыш.

Вараже йўршын пычкемышпалте. Пуйто сор-там пуалме гай трук пычкемышпалте.

– Тугеже от ужале.

– Ойлышым вет.

Кутурак күтўчыжў тоям кучыш, эркын шкеж деке шушшыльо, пуйто кынелаш ямдылалтеш. Оза күтўчын вашешыже ышат тарване, командор-

жо семын ончыштеп, тыговым тудо кеч-моланат
ямде.

– Тиде тыйын пытаргыш шомакет?

Тыговым оза-күтүчө төрштен кынеле. Кок уна
– тудын үмба.

Икыт, кокыт – тоя дене перкалыме йүк шокта.
Ондакпе ик тояпке кокытын тукнымө шоктып,
вара вес тояже озан вуйышкыжо логале.

Вуйжо савырныш.

– Тидлан верчын пуштыда?

Тудо тетла нимом каласен ыш керт, кок раз-
бойник үмбапке кержалте да колымеш кырен оп-
тыш. Мландыште кийышымат ик-мынгар гана
пенгыдынак перышт. Воктен шогышо йоча шин-
чам гына пашкартен онча. Чылажат моткоч пи-
сын эртыш, рвезе верже гычат тарванен ыш
шукто.

– Ачатын күзанүштыжым мучышгаре, – кала-
сыш кугуракше.

Рвезе тугак күэмалтын шога.

– Колат, уке, мучышгаре, манам!

Ошем пытыше рвезе, уна-влак үмбач ончал-
тышым корандыде, ачаж деке лишеме да кыдалже
гыч күзанүштыжым мучышгарыш.

– Пу тыпке.

Рвезаш күзанүштым нөлтале, кудыжлан пуаш
гын манын ончале. Но тыговым ончалтышыже
күшкө нөлталтше тоям ышат шеклане. Вуйыш-
кыжо неле пондо воленат кайыш. Рвезе тунамак
мландыш шуйнен возо.

Ныл пий мо ышталтым пуйто кызыт гына
умылыш. Кок командор үждымө уна-влакын пи-
йышт үмбаке төрштыш, логарышкышт кержалте,
мландүмбаке шуйдарен пыштыш да ынде тушто
туржаш тунале. Вур йога, пий-влакын орышо йү-
кышт шокта.

Пули пият, изи йўкшым луктын, ик пўрўен-жын йолжым пураш тўғале. Тудьжо пийым чумал кудалтыш, неле йолжо дене тошкалынак кошартыш.

А ныл командорын вап-вап кердалмыштым пычкеште ужапат ок лий. Нуно вап-вап тавадан крдалыт.

Кок пўрўен, тояшкыже эгертен, пий сарын пытымышым вучен шога. Вий пытымеш крдалмеке, вўран сусырыштым нулышо пий-влак деке кок пўрўен лишеме да иктыже каласыш:

– Ёнде кўнчыза.

Кок пий лакым кўнчаш тўғале. Но паша пыкше веле ворана.

Тидым ужын разбойник-влак, ишакышт ўмбач кўчык вурган кольмым налын, лакым кўнчаш тўналыч.

Вынемым кўнчен ситарышек, изирак капан кўтўчў ондак тушко рвезым волтен шуыш. Но ачаже содыки кугурак капан, сандене нелырак.

– Кўзанўштыжым...

Ўштыш пыштен, тудымат лакыш шуалтышт.

Тылазе лекмешке, саде лакышке уна-влакым ваплайше кўтўчым, тудын эргыжым да кум пийым урен шуктышт. Вара у шўгар ўмбалне тулым ылыжтышт да коям жаритлышт. Пешак сайын гына кочкын шындышт.

– Ну, мо ыштаalte, тудо ыштаalte, – каласыш кече тўсан кўтўчў, – тугеже кайышна.

Тудо кумшўдў шорыкан кўтўм верже гыч тарватыш. Пыкше гына тарватышт да нимучашдыме степыште йомыч. Кўтў почеш ныл изи имне да кок сусыр командор шўдырналте. А эн шентелне – кок кўтўчў...

II.

Лу кече эртымек, кумда степь мучко күкшө капан, шемалге ик ўдырамаш эртен.

Тудо вынер тувырым чиен, йолыштыжо – шўштө гыч ыштыме рожын ката, вуйжым шовыч дене пидын.

Тупыштыжо кугу мешак кечен. Корнышто кумшо кече лийын да тупыш неле мешакым сакен гынат, писын ошкылын. Марийжын пыкше гына налме мландыже моткочак тораште верланен. Сугыр ир грушо пушенгым ужмек, чонжат куаныш. Вет пелашыже лачак ты кундемыште күтўжым күта.

Но кызыт лишыл айдемыжым тудо нигуштат огеш уж.

Ты кундемыште кутыр але ял марте кече мучко ошкылман. Манмыла, ик пият ок ваплият. Эре степь да степь. Пытартышлан ўдырамаш тошто тудолмым вереште. Воктеныже ик жап шинчышат, угыч корныш тарваныш.

Ту кундемыште ўдырамаш кечыгут кошто. Но күтў кышам муын ыш керт. Свежа кышамат, шорык лашкамат. Кодшо кышаже пеш шукертсе. Нуным йўрат мушкын, тале мардежат ўштын.

Каслан тудо саде пўгыр грушо йымалнак малаш кодо. А шкеже нигузе умылен керт, кушко айдеме йомын кертын? Изипак нералтымек, ўдырамаш эрвел могырыш вес күтўчө-влакым кычалын ошкыльо. Векат, нуно марийжын да эргыжын кушто улмыштым палат.

Ик жап гыч тудо шикшым шекланыш, весела шикшым.

Но тиде вес күтўчын, шикшыже пелашыжын лийын огыл. Вет эрдене тудын марийже нигунам тулым ылыжтен огыл, кочкышыжымат йўштымак

кочкын. Тулым тархоньым але леббенчым³ ямдылаш кечываллан веле ылыжтен. Тудьжымат икшывыжлан көра веле.

Ажгыныше пий-влак ваптарешыже кержалтыч. Но ўдырамаш нунын деч лўдын огыл, вет тудат күтўчын ўдыржў лийын, садлан нунын йылымштым пален. Садланак ваплайыше пийже-влакат шотшылан веле опташ тўнгалыч.

– Поро кече, поро айдеме-влак! – тул деке лишеме ўдырамаш.

Кўтўн озаже кече тўсан кугу капан пўрєен ыле. Пеленже – эше кум польшккалыше.

– Те мариемын күтўжым ужын огыдал? Тудо тушто, касвелне, күтен.

– Кумшўдў шорыкшым мо?

– Туге, кумшўдў шорыкым. Тудак, лачак тудо. Кўтўчў Бодри. Тудын лўмжў тыгай.

– Ну, тугеже, чўчўньў, шичса.

Ўдырамаш шогашак лие. Но мутланымаш шуйналт кертмым умылен, күтўчылак йолжым ыреслен шинче.

– Ну, пелашдан кызыт кушто улмыжым мый ом пале. Касвельш каен докан.

– Кушко вара каенже кертын?

– Тидын нерген тудо ыш ойло. Дунай вес вельш дыр.

– Дунай вес вельш?

³ Тархоня – венгер макарон кочкыш. Ложашыш муным пыштат да изишак шинчалан вўдым темалтат, пенгыде руашым ыштат да шокте гочын колтат. Коштымо тархоня йытын мешакыште икмыняр тылзе дене аралат кертеш. Тудым шўрышккат ешарат. А шукыж годым шыл кочкышлан гарнир семын ямдылат. Леббенч – макарон кочкыш, тархонь гайракак, но тыгыдырак, шўраш гай, лаптыртыме.

– Латкок-латкум кече ончыч тудо тыштак ыле. Ойлыш, пуйто тудым ищейке-влак кычалыт, тышеч жаплан шылаш кўлеш.

– Тудым кычалыт?

– Кычалыт.

– Тыгайым тудо нигунам нимом ойлен огыл. Тудын деке толын кайымеман таче лачак кок арня лиеш. Тышеч кайыме нерген тудо ойлыш, но ищейке-влак нерген уке.

– Тудо ойлаш йōратен огыл.

– Тидыж нергенже каласа ыле.

Арава чуриян пōрѐен ўдырамашлан подышто лугалтыме совлажым кучыктыш.

– Кочса.

– Мый кочкынам веле.

– Кочса-кочса, шкендан кочкышда семын авызлыза. Тыланда жалке огыл.

Но ўдырамаш вуйжым веле рўзалтыш. Шуялтыме совлакат кидыш ыш нал. А подыштыжже тутло шылан пучымыш шолын. Эрденак нуно сайын кочкыт, ужат.

Шорык-шамычым ончале. Шорыкшат, тагажат ятыр. Ончалтышыжым коранден кертде, пуйто шкенжынак шорыкшо-шамыч онча да онча. Марийже каен гын, ынде тудын ны шорыкшат, ны тагажат нигунам огыт лий.

– Мый эше иктым шарнем, – каласыш арава чурий, – тыште коштымж годым тудын вўргене дене тодмо кўзанўштыжō ыле.

– Чынак, тудын ўштыжō тугай! – Куаныш ўдырамаш. – Тудо кўзанўштыжым пеш йōратен, эре пеленже лийын.

– Мый саде ўштым мыланем пуаш йодым, уке, ыш пу.

– Уке. Ўштым тудо ниголанат нигунам ок пу ыле.

– Мый тудлан чылажымат сөрышым, но тудо вуйжымат ыш савалте.

– О, йоратыме пелашем, – осалым шижын, ўдырамашын чытырныше йўкшө лекте, парнялажым ваш кормыжтыш.

– Тунам тудо лачак каяш кўлмө нерген ойлыш.

– Мыйын нерген ойлен мо?

– Уке, мый йодынамат, тудо ыш вашеште.

– Ик шوماкымат.

– Иктым каласыш, лийын тыште. Кунам манын йодмемлан, векат, ик арня мане.

– Ик арня, векат арня? Тыгак каласыш?

– Туге.

– Тугеже тудо арня ончыч тыште лийын?

Ўдырамаш кўтүчын польшкалышыже-влак ўмбаке ончале. Но нуно нимат пален огытыл.

– Нуно тунам тыште уке ыльыч, садлан нимат огыт пале.

– Кушто лийыныт?

– Кө кушто.

– Папшалан тунемыт веле мо?

– Тунемытше-можо, пеленем лийын огытыл.

– Содьки молан вара тудо толын?

– Просто толын. Кўтүж дене тошке толын лектын ыле. Кўтүжө шаланен да. Векат, иктаж-мо лийынат сеген, йөршын нимом ыш ойло.

– Лийын, очыни – каласыш ўдырамаш. Кукшо шинчаж дене тудо ала-кушко, торашке, ончен, но чонжылан утларак да утларак йөсө лийын.

– Нимогай палымат коден огыл?

– Палым? Молан? Тугайым шым шиж.

– Ну, тугеже... Ўдырамаш кынел шогале.

– Пеленже икшыве уке ыле?

– Икшыве? Ик гана кўтү пелен икшывыжым ужынам ыле.

– Туге.
– Кок командоржо, ик пули изи пийже ыльыч.
– Тугак, тугак.
– Ну, те вучалтыза, ала шыжылан толын шуэш.
– Мый почешыже кычал каем.
– Тугеже кайыза. Тыштат кодын кертыда. Меат вет айдеме улына. Ик кечыжым эртареда, ла.
– Дунай вес вельш мане?
– Дунай вес вельш.
– Ну, тугеже почешыже, Дунай вес вельш, каем.
– Корныдам эре касвельш кучыза.
– Йодынат кертам.
Тыге каласен, ўдырамаш котомкажым вачышкыже нөлтале, вуйжым савалтышат, ошкыл колтыш.
Күтүчө-влак почешыже кужу жап ончышт. Кочкыч да йўыч. Вара кынельныт да күтүштым тергаш каеныт.
А ўдырамаш ошкылын, ошкылын, ошкылын. Кумда степыште йомын. Кече күшкө да күшкө күзен. А ўдырамаш садак ошкылын. Шентек ончалде, эре ончыко да ончыко ошкылын. Степын немешкыже. Ошкылын, ошкылын да Дунай марте шуын. Тудымат вончен. Ик пөръен пушыж дене вончыктарен. Да адак ошкылын.
Ошкылын күтүм күтүмө верла дене. Лум вочмешке коштын, уло мландым шерын лектын, кажне вашлийме күтүчө дене мутланен, йодыштын, але вара нунат шомакдыме кум-шүдө порыкан күтүчим ужын огытыл?
Тельлан мөнгыж вельш тарванен. Пөртшым почын пурен да тельм илен эртарен. Тиде жаплан тудын сөснайгыжат кушкын шогалын, чыве-

лудыжат шукемыныт. Уке шенгечше чылажымат пошкудыжо-влак онченыт.

Шошо толмо дене ўдырамаш пörтыштö шкетын шинчен кертын огыл. Пулин пинегыже кодын уламаш. Тудат кушкын шуын, моткоч ушан пийыш савырен да икана тудлан ойла:

– Айда каена, степыш миен толына, озанан кышажым кычал ончена.

Ўдырамаш угыч степыш каен. Пеленже мо кертым налын да кодшо ийын пелашыжын күтүм күтымö вержым угыч савыренен.

Угыч муын саде пүгыр грушым. Йымалныже каналташ шинчын да тыгодым тудын пелен уло кенежлан кодаш кумыжо почын.

Тушто иктаж кок арня илен. Ала кумыт. Шотлен огыл. Пийжым эскерен. Кочкыш пытымек, угыч мөнгыжö пörтылын да, кочкышым поген, мөнгеш, степыш, каен. А тушто вес күтүчö күтүжым күта уламаш.

Леве игечат эрта, йўран игечат. Ўдырамаш тиде вер гыч йөршын торлен кертын огыл, садак вучен.

Икана сорла тызын пули степыште ала-мом муын. Теркушшым шўдырен коден.

– Тиде теркушшыжо – мариемыныс, – каласыш ўдырамаш, – кушто тудым муынат, пули?

Пий теркушшым мумо верыш кудадын да, урлен-оптен, ошман мландым удыраш тўналын. Чот удырен.

Вара ик кидым муын луктын. Почешыже ўдырамашат кидше дене мландым удыраш тўналын да марийжын кашшым луктын. Шўйын пытыше, ўпшалтше. Шўйыштыжö вўргене дене тодмо күзанўштö лийын.

Эргыжымат муын. Вуйжым нöлталынат, конгыраштыже кугу шелшым ужын. Ава чыла тидым

кошкышо шинчаж дене ончен. Пондо дене ик гана вуй гыч переныт, и чыла. Кужун орланен огыл.

Кечыгут тудо шугар воктене шинчен. Касвелеш угыч урен пыштен. Изирак шугарым ыштен да умбакыже ырес семын кок укшым пыштен. Вара корныш тарванен.

Эрвелеш тудо умаште ваплийме куту деке лишеме.

– Купто тендан арава чуриян кутучыда? – йодо. – Тудо умаште кутужым тыште кутен.

– Сегедыште.

– Сегедыште?

– Туге. Жандарм-влак тудын ятыр сулыкшым верештыныт да ынде допросыш нангаеныт.

Ўдырамаш, каналташ шичде, Сегедыш тарванен.

Тупшо тудо кумшо кечыжлан миен шуын. Комиссар деке миен да чыла каласкален.

Марийжым да эргыжым тойымо верыш, имным кычкен, полиций кудалын. Ўдырамашымат пеленже налыныт.

Шугарым угыч кунченыт, кап-влакым луктыныт, чыла серен пындыныт. Кутучын шуйжо гыч кужанштым руденыт да монтеш Сегедыш кудалыныт.

III.

Судебный следователь йодыштын. Икте почеш весым. Шомак почеш шомак лектын, весе деке куснен. Тыге арава чуриян кутучын ыштыме шуко осал пашаже тужваке лектын. Тудым ынде пиктен сакаш пунчалым лукташат ямде лийыныт, но следователь йодде чытен огыл:

– А кутучо Бодри?

Арава чурий эсогыл шинчажымат ыш тарва-
те:

– Күтүчө Бодри?

– Тудо. Илымбыж гоным тудым тыге лүмденыт.

– Илымбыж гоным?

– Кушко тудо йомын, а?

– Ом пале, господин.

– Тудо тендан воктенак күтүжым күтен. Эргыж
дене.

– Лийын кертын.

– Палышда?

– Шижап төчем. Тулак огыл дыр Дунай вес
вельш каен?

– Дунай вес вельш але эше кушко – тидым
палыман.

– Кайымыж деч ончыч тудо мый денем ли-
йын, да вараже, законум пудыртымыжлан дыр
лүдын, жаплан касвельш каен.

– Касвельш але шүгарыш?

– Мыйын шонымаште, шүгарыш.

– Мыят тыгак шонем. Тудымат те кошартен-
да.

– Мый, господин? Уке!

– Эргыж дене пырля.

– Нигунам, господин!

– Кольшпса, тендан дене вет ынде чыла рап.

Ала таче-эрла шөргашкат сагат... Иктым гына
каласыза, мом тыланда күтүчө Бодриже ыштен?

– Нимат уке, господин.

– Нимат ыштен огыл?

– Корнешем олымымат ыресла пыштен огыл.

– Тугеже молан тунам те Бодри күтүжым кү-
леш оккүл маңдыште күта манын ойленда?

Арава чурийын шинчагомдышыжо төрштал-
тыш:

– Тыгайым мый ойлен омыл.

– Колынытыс.
 – Тидым ниҗо колын кертын огыл.
 – Колыныт, тидым шкежат сайын паледа. Кө-
 лан ойленда?
 – Каласенам гынат, пушташ манын огыл вет.
 – Тугеже молан?
 – Тудлан огыл ойленам. Күтүчылан договор
 почеш кушто күташ лийме нерген веле ойленам.
 – Тудын кумшүдө шорыкшо лийын. Кушто
 нуно улыт? Мланде йымак порволен огытыл вет?
 Туге огыл мо?
 – Туге.
 – Күтүчыжө уке гын, шорыкшо лийшаш вет.
 Шорык але тага-влак лийыныт?
 – Векат, тага-влак... Лийыныт гын...
 – Тудо шкеже каласен кертеш ыле.
 – Тудо тыланда кузе ойлен?
 – Мый тудын ден нигунамат мутланен омыл.
 – Тугеже кушеч паледа?
 – Ойленыт. Ужынам. Тудын күтүжө вет вок-
 теннак лийын. Тудо мутланаш йөратен огыл. Эре
 шып коштын.
 – Шып коштын.
 – Ну... мутланен огыл.
 – Тунамат мутланен огыл?
 – Кунам?
 – Кунам те тояда дене колымеш кыренда. Эр-
 гыжымат кыренда.
 – Эше эргыже лийын?
 – Лийын. Тудыжым те ик гана гына перенда...
 вуйжо гыч. Тидак ситен.
 – Мыланем тыгайым ойлаш ок кўл. Мый ну-
 нын дене нигунам мутланенат омыл: шкеж денат,
 эргыж денат.
 – Мутланен отыл гын, тугеже мутланен отыл.
 Шомакдыме айдеме лийын.

– Ваше благородие, мо мый дечем тыланда кўлеш?

– Тыланда куптылгырак лийже манын понем. Иктылан шукурак, иктылан пагалрак. Тидын нерген шоналтыза.

– Мыланем нимо нергенат шонышап уке. – Тендан кольмыдат лийын?

– Кольмо?

– Ишак ўбалныда.

– Ишак ўмбалне?

– Тудо мыйын огыл.

– Тага-влакым те поктен нангаенда?

– Мыйын шкемын тагам-влак лийыныт. Молан мыланем енын?

– Такшым вет тагаже-влак сай лийыныт. Кумшўдў вуй. Сай кўтўчў ыле Бодри. Вет чылажымат тудо шкеак налын, шкеак ончен.

– Туге дыр. Тидым ом пале.

– Тагаже-влак эше кўтўштыдак улыт? Але ужа-ленат шуктенда?

– Мыланем, пожалуйста, тыгайым ида ойло.

– Те колыда, уке?! Йоча огыдал вет! Кў шкенжын осал папажым тўжваке луктын, кумшўдў тагажым ынде мом шылташ? Молан тыланда тиде кўлеш? Ынде колымаш деч ик тошкалтыште шо-гымо годем Бодри кўтўчў чондам амырта?

– Мый тыште титакан омыл.

– Мый чечас, нервапакан йоча ўмбаке шўвал-мыла, чурийышкыда шўвалам. Те тушко миенда, кече пичмеке, вуйышт гыч перен пуштында, пийыштымат кошартеңда да опманшке уренда..

Арава чуриян кўтўчў торешланен, шинчаже йўлен, титақдымын следователь ўмбақ ончен.

– Тыгай лийын огыл, господин.

– Коранза тышечын, намысдыме. Теңдам тет-ла ужмемат ок шу.

Тыгодым күтүчө изишпак өрмалгыш.

– Ужмем тетла ок шу. Те күтүчө улыда? Тыгай подлецым але марте ужын омыл ыле. Палыза, шөрҗаш сақыме годым тыланда садак ласка ок лий.

– Мом мый ыштен омыл гың, үмбакем налын омак керт.

– Кай тышпеч!

Күтүчө савырныш да куту, пенгыде ошкылжо дене омса деке тарваныш. Тудын деке липеммеке, омсакылымат кучынеже ыле, но трук чарнен шогале.

Ыш керт тудо омсакылым кучен. Верже гычат тарванен ыш керт, трук шенгекыла веле чакныш да трук умшаж гыч шон кышкалалте: омсакылыште вүргене дене тодмо күзанүштө кечен.

Күтүчө кидше дене эркын гына вуйжым ишыктен кучыш да савырнен шогале:

– Ваше благородие... мый титакан улам...

Суд следователь үмбақыже ончале, вара онгырым рўзалтыш. Пөлемыш кок жандарм пурен шогале.

– Наңгайыза. Тоя дене коло вич гана пераш.

Күтүчө вуйжым сақыш да, мыняр кертмын пўгырнен, омсапке лектын ошкыльо:

– Тау.

Судья почешыже ончалат, семынже мане:

– Айдеме түсым йомдарыше-влак...

Юрий Соловьев марланден

Дежё Костолани (Kosztolányi Dezső) (1885-1936)

СРАВОЧ

Лу ияшрак рвезе швейцар деке лишеме.

– Каласыза, пожалуйста, кушто тыште налогом погымо пёлка?

– Кумшо пачаш, 578.

– Пеш кугу тау, – каласыш рвезе.

Тудо кугу оралте мучко тарваныш. Тўсдымө, пунышкышо пушан коридор мучко ик-мыняр ен коштеда. Рвезе кумшо пачашыш кўзыктышө тошкалтышым куржынак кўзыш. Бндеже куш ка-яш? Ик жап мөнгеш-оньыш коштедыш, уке, 578 номеран пөлем нигушто ок кой. Ты коридорыш-то кабинет 411 номеран марте веле. Коридорын ик мучаш гыч весыш эше ик гана савырныш – уке, тыгай пөлемым садак ыш верешт.

Теве вашгареш, коңылайымаланже кагаз орам ишыктен, сур вуян илалше господин толеш, тудын деч йодаш лие.

Вашлийме лишан рвезе, пагален, ушыжым нале.

– Поро кече, Сас чўчў. Те мыйым ыжда пале? Мый Пишта Такач улам.

– Пишта? – Öрмалген шогале илалше господин. – Ну вет, кушкынат тый, Пишта! Могай со-мыл дене тыш тольыч, Пишта?

– Ачамым кычалам.

– Ну, тугеже чыгалте, – каласыш илалше господин. – Мый тыйым чечас ачат деке ужатем.

Чалвуй эркын гына слон гай ошкылжо дене верже гыч тарваныш. Рвезе, кидысе ушшыжым туржын, – почешыже. Йырваш шымла, кокланже господиным эскера. Сас чүчү вуйге шкенжын пашапкыже урналтын гойо, тетла ик шомакымат ыш ойло.

Нуно 411 номеран пöлем воктеч эртышт, а тыште трук омса почылато, ала-могай контор гоч эртышт, вара вес омса почылато, шүртнен, пеле шүйшö гай тошкалтыш дене үлыкö волышт да пеле пычкемыш кужу, пуракан коридорыш логальыч. Тудын мучко кужун ошкыльыч, вара адак тошкалтыш дене күзышт да ындеже яндар, но анысыр коридорыш логальыч. Господин коридор мучашке кидшым лупшале.

– Теве тушто, – каласыш тудо. – Чеверын.

Чынак, туштыжо 576, 577, 578 номеран кабинет-влак ыльыч.

Пишта поро чалвуйын шинча гыч йоммыжым вучалтымек, почмо окнаште чурийжым түслен нале, копаж дене пуналт пытыше волгыдо үшшым ниялтыш.

Чулкаже волен кержалтын улмаш. Күчык йолаш энгырашыже нуным шылатен огытак керт. Ик чулкаже лапаялтше, весыже рожын. Йолчимеже пуркан пытен. Кеч тидыжым да эрыкташ манын, күсенже гыч нершовычым лукто, йыгалтыш.

Пишта тыште эше нигунам лийын огыл, но тиде контор нерген мөнтгыштыжö шуко колын. Ачаже эре иктымак тўен: «Контор, контор, контор...» Аважат: «Тыйын орлыккан ачат конторыштыжо... конторыж дене... конторыжлан...» Саде Конторжо Пишталан чылт йомакысе полатла чучын – эх, кеч ик гана ужпаш, манмыла! Но ачаже, шүдö амалым муын, тушко нигöмат үжын огыл, тиде йоча-шамычлан огыл манын ойлен, а «мо

йоча-шамычлан огыл гын, тудо йоча-влаккан огыл». Такшым тидын нерген ойлашыжат ок йөрө ыле.

Шүм вургыж рвезе 576, 577, 578 номеран омсам шүкале. Кабинетыште калык шын-шын. Кажныже могай-гынат йодыш дене толын, а решотка вес велне служащий-влак рестанла шинчат, кутыркалат – пашам ыштат. Пишта шүйжым шуялтыш. Пурла велне изирак омса койылаалтыш. Почмо. Рвезе тушко пурыш.

– Мый Иштван Такачым кычалам, – кочкын шинчыше самырык пөръен деч йодо.

– Шолаште, – рвезе үмбак ончалде, кидшым лупшале садыже да соктажым пурльо.

Пишта, калыкым шенын, ончыктымо пөлем вельш тарваныш. Садыжат чылат пурла вельсе гаяк улмаш.

Тыште шинчажлан куту нстел перныш. Үстел коклаште, уке, ачаже огыл, чаравуян йөршын вес господин шинча. Но тыгодым тудо ачажын чал үпшыш, пентгыде шүйжым шекланен шуктыш. Тудо пөлем лукысо изи гына үстел коклаште туп дене шинчен.

Рвезе эркын гына ачаж деке лишемаш тўнгале. Но воктенже книга ора кийымылан чак лийын ыш керт. Садлан ачаж деке лап лие. Но тудыжо эргыжым садак ыш шеклане, öрынрак кокыралтыш.

– Салам, ачай.

– Мо тыланет күлеш? – йодо Такач.

– Мыйым авам колтыш.

– Молан?

– Сравочлан.

– Могай эше сравочлан?

– Клат дечын. Сравочым тый йонгылыш нангаенат манеш.

– Эре мешаен гына коштыда, – ачаже шы-
дешкен кудалтыш, верже гыч кынал шогале.

Такач күсенлажым пургедаш пиже. Ёстембак
портсигарым, кагазыш вудымө үян кинде шул-
тышым, шинчалык атым, блокнотым да нершо-
вычым луктын пыштыш.

– Уке. – Шыдын иктешыш. – Мөнгыштө кы-
чалза.

Пишта тўнын шогале. Ачажын ёстелжым он-
чале – изи тутай, чахоткылык, чаманет веле. А
тудо ачажын ёстелже эре кугу манын понен. Ну,
кеч тебе тудын гай, чаравуйын гай.

Такач икте почеш вес күсенжым ястарен, тиде
жапыштак, шыдыжым лыпландараш манын, эр-
гыжлан тыге ойлен:

– Кузе тый тыге шотан калыкыш толаш тош-
тынат? Лавыран. Чуриетымат мушкын отыл. А
йолчиemetше, чулкатше? Чылат бродяге. От во-
жыл мо?

– Тиде тендан эргыда? – йодо трук чаравуй.

– Туге. – Вудыматыш Такач. – Шотдымо. Эре
ала-кушто саташен коштеш. Ушыштыжо эре ме-
че веле, кеч книгаг лудам ыле.

– Но вет кызытше каникулыс, – шекланенрак
пелештыш чаравуй. – Ала тудым школжо гыч
луктын колтеныт?

– Колтат дыр... – шулаалтыш Такач.

Тыгодым ачажын йолаш күсенже гыч кўвар
ёмбак шыде-голло клат сравоch лектын возо.

– Тебе тудо, – каласыш Такач.

Пишта сравоchлан төршталтыш, тудым кидыш
налят, каяшат тарваныш. Но тыгодым эртышаш
пошкудо кабинетыште икмыняр енын йўкшө
шоктыш:

– Такач! Такач!

Вараже молат ушнышт, пуйто пожар талышныш. Омсаште моткоч шукын погынышт, коклаштышт пытаргышлан чыла тиде томашам тарватышат койылаалтыш: изи гына капан чулым господин.

Такач тыгодым икмыняр гана күсенлажым төрлатен-шымартен шуктыш да вуйжым күвар даныгт савалтыш.

– Пожалуйста, пагалыме господин.

Саде изи капан пөръен Такачлан кагаз лаштыкым шуялтыш. Туштыжо канде карандаш дене икмыняр цифрым возымо улмаш.

– Такач, – шүден каласыш, – мыланем писын гына регистраций пөлка гыч тидым кондыза.

– Чечасак кондем, пагалыме господин, – шыргыжале Такач да эше ала-могай поро шомакым каласаш ямде ыле, но тунамак куржын колтыш. Шляпажымат мондыш.

Пөлемыште тып-тымек лие. Саде господиным ужатыше калык ала-күшкө тыманмеш йомо. Чыланат кыртмен пашам ыштат.

Начальник, йолчиемысе йылгыжше полдышыжым модыктен, пөлем мучко мөнгеш-оньыш коштедаш тўнале. Регистраций пөлка гыч Такачын документым кондымыжым вуча. Йокрокын чучешат, пырдыжысе картиналам ончыштеш, вара шөрлык гыч ик книгам эныралтыш. Лостыклен налят, роп мөнгеш кудалтыш. Шкенжым тудо тыште озалн куча – господин.

Пишта начальник толмылан содором тарваныме дене омсашке жапыштыже лектын шуктен огылат, пөлемыште пижын шинчын. Ик жап тудо ачажаын үстелже пелен пижынак шогыш, вара пусақыште оптымо книга-влак үмбаке шинче да йолжо дене модаш тўнале.

Начальникым эскерен.

Тиде изи капан чүчү ала-могай öрыктарыше ир кайыкла койын. Тудын чолга нер үмбақыже пенсне күзен шинчын, изи вуйжым ший тўсан үп леведын, тудым кок велке шерын шындыме. Копажым йыгалтымыж годым кукшо, йыгыжге, каньысыр йўк шокта, пуйто наждак кагаз дене күртнбым йыгкала.

Трук тудо чаравуйын үстел вапгареш шогале да йодо:

– Көн тиде йочаже?

– Такач коллегынан эргыже, – вапештыш чаравуй.

Начальник адак шыпланыш. Тугак мөнгешоньыш коштеда. Вара корныжо пуйто важмалдыкын Пишта деке савырныш, ончалтышыжым нөлталят, йодо:

– Кузе дүмет?

– Иштван Такач, – книга үмбач төршталтен рын шогалын, яндар йўкын чолган вапештыш Пишта.

– Могай классыште тунемат?

– Кокымшо гимназийыште.

– Табелет могайрак?

– Пешыжак огыл.

– Молан «пешыжак огыл»?

– Ик «удовлетворительный» отметкем уло.

– Могай предмет дене?

– Латынь дене.

– А мольшт дене?

– Отлично. Но ик «нылыганем» уло. Арифметике дене.

– Кушкын шумекет, кө лийнет?

– Эше ом пале, – вожылыңрак, вачыжым туртыктен, ик жап гыч пелештыш Пишта.

– Иктаж шонымашетше садак уло дыр?

– Лётчик лийнем, – шып гына пелештыш Пишга.

– Лётчик? – кугу йўкын, öрын, угыч йодо начальник. – Молан лачак лётчик?

Тиде йодышлан вашмутым пуаш ямдылатме годым, шўлешт-шўлешт, ачаже толын шуо. Тўс-дымö сангаже вўд пырчыла дене кышкалалтын. Начальникшылан шўртö дене кылдыме икмыняр кагазым шуялтыш:

– Пожалуйста-с.

– Тау, – вашештыш начальник, но тыгодым ачажым огыл, ал тўсым налше чуриян эргыжым шымлен ончале.

– Ме эргыда дене мутланышна, – пыргыжалын, Такачлан каласыш. – Шотан, ушан рвезе. Коеш, сай тунемше.

– Туге, пагалыме господин. – Кумылане Такач, – тыршыше, мутым колыштшо. – Да эргыж ўмбак ончале. – А ынде мий, вашкерак мөнгö курж, эргым, ават вуча вет, – öндалын, шушшал колтыш. – Кызытеш, эргым, йöратымам.

Пигга эшеат йошкарген кайыш, пылышыже тул денак ылыже. Вара чылалан вуйжым савалтыш, но ондак – ачажлан да кужу коридорыш лекте. Толмо корныжым шарныде, угыч пеле волгыдо пöлемлам, икмыняр топкалтышым эртыш. «Кызытеш, эргым, йöратымам», – вуйыштыжо пöрдеш. Молан тудо тыге каласыш? Вет мөнгыштыжö тыге тудо нигунам ок ойлыс. Вара шарналыш ачажын пырдыжыш тўкнышö изи гына ўстелжым, моткочак изи, тугай изи, но шкеже содыки кугу, кугурак, начальникше дечат, кок вуйлан кугурак.

Вуйышто тўрлö шонымаш пуналтын шолеш. Чурийже-пылышыже тугак йўла. Пўжалт пытыше колаштыже сравоным кормыжтен. Тыгодым тудо

пуйто пиалан, кожганыше лийын, тыгодымак
öрын-лудын пытен. Садланак нимучашдыме ко-
ридор дене эртыме да тыгодым омса-влакым по-
чынтүчмö дене Пишга чылт анырген. Мөнгеш
лекшаш корнымат йомдарен. Кенез кечыйол
дене модшо парадный омса тураш ятыр жап гыч
гына толын лекте.

Омса воктене тудым швейцар чарен шогал-
тыш.

– Эртым, тый шортатак огыл? Ала ик-тажше
кумылетым волтыш? – йодо.

– Уке, ниö волтен огыл, – кочын нержым
шушылят, уремыш лектын куржо.

Пöрт лукышто чарналтен, шинчавүдшым үш-
тыльö. Вара куржын колтыш. Чарныде, каналташ
шогалде мөнгыжö куржо... Копаптыже – кор-
мыжтымо срабоч...

Юрий Соловьев марланден.

Имре Шаркади (Sarkadi Imre) (1921-1961)

КҮМ ОПТЫШО КЕЛЕМЕН

Ме кудымшо кече күм оптена. Тиде куд кече кузе чот айдемым лунчырта! – мый, кү-влакым налын, верышкышт пурен кайыме деч эскерен, ниялен, пералтен пыштем. Но эре палем, садак сүмырла, нимомат ышташ ок лий.

– Мөнгө каена гынже, сайрак лиш, – Ижак тутыш ойла. Тидыже моло самынак вурседылме лиш. Тудо пүйжө гоч виеш луктын, шуйдарен ойла, садланак мутшо кочынак йонга: – Мөнгө каенаа гынжее, саайрак лииееш, шувал пындаш тиде иялан...

Мати, күм оптым чарнен, эше тыгак вурседалеш. – Келемен, молан тиде ор күлеш, вет тиде мланде каргалтын. Те нимом огыда пале мо? Ик ұдырамаш тысе чодыраште шке аажым коден. Колен тудо, пире-шамыч кочкыныт.

Нылымше күлдымө кече шуын, визымшат, кудымшат, Ижак чүчкыдынак мөнгө пörтылмө нерген ойла. Мати нелын пенгыжын, күм нөлтым чарнен – мо иялан күлеш, нигунамат тидлан мучаш ок лий – пуйто тунам ала-мо гынат лийшаш. Ме пырдыжым нөлтена, а тудо сүмырлен возеш. Йұдым куту йүк-йүанеш помыжалтына: адак сүмырла. Кечывал кочкыш годымат тидлан көра умша гыч пултыш камвозеш: адак сүмырла. Ме йыр кумдыкым, күм, чодырам ончена, тыгодым чоншамыч, ұдырамаш нерген понкалена, умбакыже мо лиш манын мужедына.

– Ала-мо гынат лийшапшык, – пелешта Болдиджар, тудын шекш калтаже тиде куд кечыште оварген пытен, кашпат кўжгем шинчын.

– Кузе тыге кертат? Ме кангешт пытенна, а тый оваргет да оваргет.

Мати вудыматылын, пуйто Болдиджар шкежак ия, но тудо тўкан да ия йолан гайжак койын огыл. Эсогыл вуйдорыкыштыжо тўкым нумалше, опемше да кангештше Мефистофель гаят огыл. Тудо ия гын, тугеже коештше ия – кудымшо кече кас-тене Болдиджарын ала-мом ышташ кўлмө нерген темлымекыже мый тыгерак шоненам.

Кўлеш дыр.

Но тудо мом ыштышашым сайын пален. Тиде вер гыч каргышашым корандыме да пырдыжым чон-влак дене пенгыдемдаш кўлмө нерген тутыш тўя, «Уда чон шалата, а сай чон пенгыдемда» манын чарныде кутыра да кутыра.

– Но тушто мемнан сай чоннат улытыс, нуно мемнан декше малыме годым веле пёртылыт. Эсогыл пырдыж ынже сўмырлө манын, чоннажым тушко малапат колтен керттына. Тек кў кў ўмбалне кодшо ыле.

Ме Болдиджарым пышпак ончена да шонымашыжым шымааш тўчена, а тудо мемнаным палаш тырша: кўн ушыштыжо мо? Тудо коям пурлеш.

– Ик ўдырамашын сулыкшо, – пелешта, – уда ўдырамашын... Тидым сай ўдырамаш тўрлатышаш.

– Но кузе тыге, – мыят шонкалем, да молат тыгак шонат, Мати вурседылмыжымат чарна. – Кунамсек ўдырамаш-шамыч кў орым чогап тўналыныт?

– Йонылыш, – Болдиджар мане.

«Пырдыжлан сай чон күлеш, садлан сай ўдыра-
рамашым пырдыжыш тояш күлеш, тудо пырды-
жым тўжвач кучаш тўналеш» манын каласа.

Ме орадыш кайыше семын тудым аклышна.
Кушеч тыште ўдырамаш, адакшым могай ўдыра-
маш шкенжым пырдыж коклаш тойыкташ кона.
Но Болдижар ойла да ойла, а молыштын чури-
йышт папалга. «Ух», – мане Ижак. «Ават пыжаш»,
– пелештыш Мартон. Осал лийшашым мый ши-
жым. Эсогыл маньым: «Болдижар, мом тый кук-
тыштат. Ала чыланат шке ватынам тушко тоен
шогалтена?»

– Уке, – иктешла Болдижар, – иктат сита.
Икымшым.

Тиде ойым молыштат көргышкышт налын
шолаш пуртеныт, нунын шинчашт гычак коеш,
да нуно пуйто шинчам пашкартен, күчышт дене
кўмат удырат. Кажныже шона дыр, ну и мо, вет
ме латкытын улына. Эше, куд кечым эртарымы-
мат шоненыт. Мыят. Тиде куд кече огеш лий гын,
айдемылан вапешташ неле лиеш ыле. А Болди-
жар мутшым умбаке шуя, эше ик арня лиеш, ик-
тат огыл, ала кумыт, эшеат ударак лиеш манын
йёсландара.

Тиде удаже могайрак лийшаш? Кызытсе дечат
ударак мо?

– Тудлан, – мане Болдижар, – ме чогап пи-
жынна, шоналтыза тидын нерген. Шоналтенна,
но весе нерген, очыни.

– Эрла, кумшеш пырдыжым шалатыше чоным
ме ужаш да колаш тўналына. А кө тудым ужеш...

– Ну тыге, – мане Мати.

Вара шыпланен, тугеже тудат көнен. Ижак эше
шонкален. Болдижар шыпланен, пурлаш, шолаш
ончыштын, тудын шинчаже сўснаигым ушеш-
тарен – ме тиде коя шинча деч лўдыннат.

– Тидын шотышто... – Ижак вудымата, тыгерак сӱрасымым шижтара.

Молат варап ышт код, мый рашак тидым ужым. Гергей кужун шонкалып, пытартышлан Болдижар да моло кӱнышӱ-влак ӱмбакем ончалыч. Михох, Каруй, Иллещ, чылан, латиктынат.

– Тыят, – пелешта мылам Болдижар.

– Ну тый, – кӱргыштем ала-можо чара. Но Болдижар мылам огыл вуйжым рӱзалтып, а моылан, пуйто маннеже ыле: тудо кӱнен огыл шонеда мо. Тыге канашымашым пытарып да шонымашым пенгыдемдап темлып.

Тыгак ыштышт. Тудо содыки ия, вет лучко минут гыч корнышто орвам ужна. Тудо молан вашкаш кӱлмӱ нерген пален.

– Келемен, ужамат, тиде тыйын ватет, – мане Болдижар, кеч тыгодым мый шкежат орва, имне, ватемын тора гыч рӱзалтыме ош шовычшо гыч ужынам, тыгак колдыртатыме йӱк гычшат шижынам. Тудын чак лишеммешкыже, чыланат ӱмбакем онченят, мом каласем манын мужедыныт. Онченят да икте весышт деч чотрак шке киркаштым кормыжтен кученыт, а шинчапшт йӱлен: пенгыдемдыме ой. Мый нимом пелештен омыл, но нуно шинчапшт дене, чумыргышо мушкындышт дене ойленыт: кӱм пӱрымап ойырен. Эше: моыланат логал кертеп ыле. Да нӱлталт шогалаш ор шеме да шучката, пич йӱд семын мемнам пызыралын. – Уке, – маньым мый, Каруян кидыштыже кирка тарванымым шекланышым, Матин шинчаже йӱла, Гергей икмыняр йолтош-калтышым ончыко ыштып.

– Пенгыдемдыме канаш! – но иктат ик мутымат ыш ойло. Тидыже ойлымо деч шучкырак.

Мыланем кугу йӱкын кычкыралаш кӱлеш ыле, але кычкыралаш огыл, а тиде ия, тиде Болдижар

үмбәке кержалташ күләш ыле. Уҗе вес польшат лийын оҗыл. Но Анна толын шогале да чылашт дене порын саламлаалте. Пуйто тудо эн ямле верыш логалын. Тудым ваплайыт, но порынҗак оҗыл: юҗым шучкылык авалтен. Анналан шыдешкеныт, тудын дечат лүдыныт, вет тудым кызытак пуштшап улыт.

«Мо лийында?» – тудыжо эсоҗыл йодо. Мо, мо – вапешташат ок күл. Мый вапешташ шым төчө, лачак икшыве да мөнгысө сомыл нерген йодым. Пуйто тидыже тун оҗыл гай. Мый эше икмыняр жап мутланен кертам ыле, мыланем кутыраш жапым пуэныт, но вараҗым лучо жапымат ынышт пу ыле манын шоналтышым. Мыйым лүдмаш поктен: тиде күләш гын, тек чыла вашкерак пыта.

Ватем иканаште ышат үшане. Ёдыршен гай йүкшө дене воштылалын веле колтыш: ну те орадыш кайыше-шамыч. Вара адак воштылале, но вес семынрак, лүдшын, а шинчалукшо дене мыйым эскералтыш, мыйат пеленже воштылам але уке манын палаш төчыш.

Но мый шым воштыл, күм да регенчым веле ончаш тыршем. Кунам тудо воштылым чарныш, мый умылышым, тудо ынде мыйым веле онча, молат мыйым ончат да эртыше куд кечым, пырдыжым шалатыше чоным, шөртнян корзингам, да Юмылан тау, тиде нунын ватышт оҗыл манын шонат. Тунам Анна чыланан үмбәке айдемым пуштшо үмбақ ончалшыла ончале. А ме лач нунак лийынна, а моло оҗыл.

Вара ме пашалан пижна, кү-влакым опгышна – тудо ик йүкымат ыш лук, ик мутымат ыш ойло, но мый, тудын шинчаончалтышыжым уҗаш оҗыл манын, вуем сакенам, молат, тудым ончаш оҗыл манын, тыҗак ыштеныт.

Ойлаш ок лий, лачак Болдижар чолга, ия, тамык тукум, тудын мутшылан көра чытырналт каенна, пуйто черкыште ала-көн туманлымыж гай чучын. «Тудлан тышке эше ик корка пенгыдемдыш күлеш, Мати, колат», – тыгодым мый паленам, тудо Аннан вачывалже воктенат кү-влакым оптен. «Теве тыге», – Болдижар пелештыш. Тудо ия, сотана лийын, вет пырдыж сүмырлен огыл, пенгыдын шоген, кугешнышын, эрденат, вес эрденат, да күшкыла кушкын. Ынде вет тужвачын кучышо чон лийын.

Но тидын нерген иктат йүкын ойлен огыл, ты пагыт гыч ме иктат мутланен огынал, ни «Поро эр», ни «Поро кас». Адак куд кече эртен, вара адак кудыт, а вара оптен пытарымеш нимучашдыме шуко жап эртен.

Ме ор негыз гыч онченна – тидым ме чоненна, ынде пырдыжым шалатыше чон дечат лүдын огынал, но тудым кучышо деч лүдынна.

– Пытарышна, – йүкдымын Мати манын да шляпажым налын, но тунамак лүдшын мөнгеш упшалаын: ор ваштареш уш деч посна шогаш йөндымö лийын. Чыланат пыпланеныт: кү-шамыч, тусо ўдырамаш, тудым тойышо пөръен-шамычат. Мый паленам, тетла нимом ойлаш, мыланна ынде чоңымо ор, ойдымылык, папа да эше лүдамаш кодыныт. Тиде чоңымо орыш шкенан шыланам, лунам пыштен кодымынам шижынна.

Светлана Григорьева кусарен.

Ференц Шанта (Sántha Ferenc) (1927-2008)

МЕ ШУКЫН ЛИЙЫННА

Ме ынде кумшо тылзе шужен шинчена да кымышпо тылзе кечылан ик гана веле кочкина. Авана мамалыгым⁴ ынде кормыж дене висаш тўналын. Ик кормыжшо кок гана пурлаш ситыше да вес кече марте нимат уке. Ме, ныл икшыве, нигўн йол йымалне пернылаш огыл манын, кроватьыште кугу одеял йымалне ваш-ваш ырыктен киена. Ачана кочкишлан верч тўрлў пашаш коштеш, тўрлў сомылым ыштен онча. Но йырваш йорлыжо моткоч шуко, а поянракше – шагал. Садлан пыгартыш жапыште ачаланна пашажат логалын огыл. Теве тачат тудо конга вашгареш пидме корзинга ўмбалне шинча. Южгунамже мемнан деке лишемеш да йомакым каласкалаш тўналеш. Но йомакшымат трук толмыж самынак трук кошарта да южгунамже тыге ойла: «Молыжым эрла каласкалем». Тидын дене адак шке шонымашкыже шунгалтеш. Мучаш марте нигунам каласкален ок шукто. Ме тидан нелеш налын огынал. Йомакым ойлымыж коклаште южгунам пып лийын шинчешат, вара адак тўналеш. Йўсў тудлан. Тек лучо верышттыже шинча.

Шужыман – тиде моткоч шучко. Тыгайым илен лекдымыже тудым умылен ок керт. Авана мамалыгым ондак онаште шымартен да кормыж

⁴ Мамалыге – кукуруз гыч шолтымo нугыдо (руаш гай) пучымыш.

дене мыланна пуэден. Ме тудым писын нелынна да, кровать гыч төрштген волен, саде онажым руалтенна, кө күзө, кө күчшө дене удырен, тушто кодшыжым пырчын поген кочкынна. Такшым тыге удырымек, туштыжо пу падырашыже пучымыш деч шукурак лийыла. Тыгай шужен илышыште кажне логар – чотышто. Мыняр тудо шукурак, тунар утларак ойго. Мемнан тудыжо ситышын.

Икана кастене шымле але шымле вич ияшрак кочайна шкенжын пайжым мемнан деке кроватиш кондыш. Кошкен пытыше кидше дене, мамалыгым каткален, кажныланна кайыкиге семынак умшашкына пыштыш. Кочанан тыге ыштымышж дене шкеж дене мо лийын кертме нерген ме шоналтенат огынал. Шомак луке, умбакше öрын онченна да пайжым кочкынна. Тыгодым ачам гына шомакым тарваташ тошто. Ойган, лакемалтше рок тусан шинчаж дене кочам ончале, вара конга тул деке савырныш да каласыш: «Те тыге сайым ыштеда». Кочамже копаштыже кодшо мамалыге пырчим иктыш чумырыш да пуйто шкеж деч йодо:

– Тыге шонет, Ферко?

– Туге! – вачештыш ачам.

Тыгодым аван кидше гыч шүргым мушмо таз йон-н камвозо. Ме чыланат чурк лийна. Ава, лүдын, я ачам, я кочам шымлен ончалеш, пуйто шкеже тыште укеат. Вара ачан ончалтышыж дене вачлие да, «Пөршен мутланымаш удырамашлык огыл» маншыла, савырнен шогале. Кочам кидшым йолашешыже үштылат, күпчыкнам төрлатыш. Моткочак эркын, шыман, тыршен, пуйто удырамашын эпле кидше тидым ыштыш. Вара, савырнен, ачам деке тарваныш. Конга воктене лап лие да укшерым тодышташ пиже. Кажне укш

падырашыбызым посна, чаткан оптыш. Пыгары-мек, ачамлан каласыш:

– Вес ийын Андраш Качан мландыбызым кура-лын ончо. Фехир Мартокынат сай мланде. Тунам-же Ферикемат папаш кычкен кертат.

Мутланыме гоным ачам үмбақыже ышат он-чал, ала-мом нале да пураш тўнале.

– Эше Яни Тотын ойлымыз нерген шоналте. Минеральный вўдым олаште ужалыза. Тыге кум ий гычын имнян лият.

Ачам тутак мут лукде шинча. Кочам ынде шонтемын. Тиде шўкшешше енын кўлеш-оккўл вудыматымыже. Минеральный вўд да Фехир Мар-ток. Молгунамже ачам тудлан мучаш марте ойлен пытарашат пуэн огыл, а кызыт колыштын. Тид-лан ёрын, меат, куш пураш, пален огынал. Ко-чамже кўлдымашым ойлымызым умылен дыр, садлан, кынелын, кидшым ачамын вачышкыже пыштыш:

– Ну, тугеже жапым шуйкалаш огына тўнал, колат, эргым?

Ачам кынел шогале, изишак чыгырналте гай-лие да авам могырыш ончале, пуйто тудлан ойла:

– Ну, ямдыалт. Мольжым шке ыштем.

Тунам гына омса воктен шортын шогышо авамым шекланышым. Тудыбызым ойго чылт пы-зыралын, пуйто тойымашке толын. Ачам, кынел шогалмек, кидшым ишкышке шуялтыш, тушеч курткым да ушшым нале. Вара курткым вачыш-кыже шонале, шенгек ончалде, омсаште йомо.

Пёртыштё шып. Мый, шкемым кугулан шот-лем, садлан саде тымыкым умылынем ыле. Саде эскерымем дене воктекем лишешше кочамымат шым шиж.

– Вара... Колат? Балваньош курыкышто он-чыктымо кайык пыжашым налын волто, йёра.

Онча ўмбакем кочам, а шинчаже вўдыжгө.

– А саде кутырўдывондын укшыжым пикшым ышташ пўчкат? – шокта пылышемлан.

Мый ўмбақыже ончем да мом шонашат ом пале.

– Вара, шошым, саде мотор, тале рывыжым пыжашыж гыч поктен луктат! Тый, Ферике, тый!

Ўмбақыже ончем, да шинчавўдшө лектеш але уке, ом пале. Авам могырыш ончалым, но тудат шинчажым шытен.

– Кочай, мо лийынат? – йодым.

Но тудо ончалтышыжым ўмбакем кораңдыш, күпчыкем йымачын шиялтышым шўдырен лукто да кажне рожшым шыман ниялтыш. Тиде шиялтышым тудо шкеак ыштен. Тўрвыж декат лишемдыш, но ыш шўшкакте, өрдыжкө пыштыш. Вара авам деке лишеме:

– Анна, саде вапталтышашетым пу-я.

Але марте мо лиймым нимом шым умыло, варажат мо ышталтме нигузе ушыштем верым ыш му. Авам сондыкым почо да тупеч черет дене яндар йолашым, тувырым, чулкам лукто да туге тыматлын кочамлан кучыктыш! Мыланна черкыш кайыме деч ончыч пуымо гай огыл.

Кочам яндар вургемым чиен шогале, пычырик вўд дене чурийжым шўялтыш да ўстел коклаш верланыш. Шинча, пуйто унала толын, ни кўшкө, ни ўлыкө ок ончо, кидшым когынек пулвуйышкыжо пыштен, кок-кум гана нелын шўлаалтыш. Кидшым нержым ўштылмө гоным гына тарватен. Ны мыйын, ны авам ўмбакем ок ончал.

Таче мамалыгым кочкынна гынат, авам кугу көршөкыш вўдым оптале да плита ўмбаке шындыш. Писынрак шолаш пурыжо манын, плиташке пум ешарыш. Молан угыч плиташ олтен, мый пален омыл. Ачам кечылан эше ик гана мамалы-

гым шолтымьжлан шинчажым шурапта ыле. Аванан мемнам чаманьме да йыштрак кеч изишак кочкышым пуаш тыршымьж гоным ачам лачак тыге ойлен.

Ачамын пörтыламешкыже, коктынат, кочам ден авам, пуйто шкеныштын сомылыштым шуктеныт: иктыже унала шинчен, весыже вудым шолтен. Ачамын кадыр корно дене коптмыжым мый вигак шижим. Конлайымалныже тугай сылне чывым ишыктен, а кидешыже палинка⁵ кленчам кучен. Чыла тидым ачам арымеш гына налын керттын. А тугай пуышо окмакше кө лийын кертме ушышкат ок пуру. Чывым ачам авамлан шуялтыш, а палинкам кочам ончылан шындыш. Вара курткыжым кудаше, ушыжым нале да, пуйто кечыгут пашам ыштен нойышыла, үстел коклаш верланыш. Такшымже гын кечыгут конга воктене веле шинчыш.

Авамнын чывым шолтымго гоным коктынат ик мут луде шинчышт. Ачам күчшым пүчкедыш, кочам аракам подыльо.

Эркин-эркин конга вечын моткочак тутло пуш шарлаш тунгале. Умпасе кажне лудышто шывывуд кышкалатме гай погыныш. Ныл икшыве, чыланат одеял йымалне чумедылына, йолнам рат дене оптена, пуйто тыге көршөкыштө кочкыш шукырак кодеш. Но мыланна пычырик падырашат ыш логал. Кочам чыла кочко, пытаргыш чыве пун марте. Ик ганаже тудо мыланна шуялтынежат ыле. Но ачам кидшым пентыдын руалтыш, пуйто тушманым кучен.

– Нуным ит ончо! Коч! Тиде чыла тылат!

Тыгоным коклашгышт мо ышталтым умылем гын, товатат, шортын колтем ыле. Но моткочак

⁵ Палинка – венгр-вакын шолтымго аракашт.

өрмем дене ик шинчавүд пырчат ыш лек. Мый кочамын кочмыжым, шылым падыштымыжым тўткын эскеренам. Ачамын неле ончалтышыжым ужын одеял йымаке йыменама. А шинчаптыже тудын пуйто воштырвлак лийыныт, кугу воштыр. Тымык пўртыштў кочамын нелын шўлалтымыже да кочмо йўкшў гына шоктен. Тудо чыла кочко, пыгартыш чыве пун марте.

Авам ўстелым эрыкташ тўнале. Кочам тидым вучен ыш шукто, кынел шога, кидышкыже жилетшым, курткым, товарым нале. Ачам шентелныже поп ончылно кужемше чуриян гай шога. Трук кочам, чарен гына ынышт шогалте манме гай, омса вельш тошкале. Вара чарналтыш, савырнен шога. Моткочак вожылашын ўрышыжым тўрлатыш. Ындыжым мый шекланышым, кочам эркин гына шортеш. Ондак авамым ончале, вара – мыйым. Авамже кўдыкем лишеме. Мыйым чиктыш. Ачам шўден улмаш. Тыгайже ондак ниғунам лийын оғыл.

Ме пўрт гыч лекна. Йўд пешак пычкемыш ыле, каваште шўдыр-влак чолгыжыт. Южпаш чаманаш лийдымын кыламен. Ачам ушш деч посна шога, а мыйын йолыштем – изамын катаже. Моткочак ўрмем дене кылымемат монденам, чечас пуйто моткочак кугу ойго толеш, пўрт йўла але кырат, да тидлан лийын, логарем пышкемалте, чуч шортын колтем. Пычкемышыште кочамын тўспшым шинчамым кумалтыде тўслем. Тудыжо веране тошкалтыште шога. Ик кидшым кўсенишкыже чыкалтен, весыштыже товарым пенгыдын кучен, пуйто маскан лишеммыжым вучен. Лачак тыге. Лачак тыге чучын. Ачам, пычкемышыш ончен, тарваныде шога. Ятыр жап тыге шогытмеке, кочам тымыкым пужыш:

– Эра эрдене толза, мый тушто чыла кодем.

Ачам вуйжым гына кава вельш савалтыш, пуйто шўдырым шотла. Кочам товаржым вачышкыже пыштгышат, чеверласыш:

– Юмо дене пырля кодса, эргым!

Ынде ачам вуйжым ўлык, мландывак, волтыш да пуйто тудлан каласыш:

– Юмо дене пырля.

Кочамын каяш тарванымыж годым почешыже пелйўкын ешарыш:

– Шеклане тушго...

Кочамын изурем вельш савырнымыж годым мый денем чеверласыдымыжлан «Юмо дене пырля!» манын кычкыралмем шуын колтыш. Почешыже куржнемат ыле, но тудо шкак чарналтыш. Изишак верыштыже тошкышто да содыки савырныш. Йўкшў пыкше гына лекте:

– Ферике... Тек пеленем кая... Изишак...

Ачам мыйым пуйто кызыт гына шекланыш, ўмбакем йол гыч вуй марте шымлен ончалат, каласыш:

– Мий, кочат дек кай!

Тудо верыштыжак шоген, лишеммекем, кидем кучыш. Туте вўдалтыш, пуйто ме молгунамсылак чодыраш эныжым погаш, ир мўйым, тўрлў шудым кычалаш каена, тыгодымак онгай йомакым каласкала. Но кызыт тудо шып опкылеш. Йомакыштыже южгунам утыж дене чиялтымыж годымсыла кидем эшлын кучен, эркын опкылын. Мый, шўртнем да нимом умылыде, воктеныже опкылам, ушыжак каен огыл дыр, понем, кочамын але иктаж-кў чотак кумылжым волтен? Пуйто ойлынем, таче понен пыштымыж деч шўрлыжў, уке гын мый чечас шорташ тўналам. Тудо пече воктене чарналтыш. Кашташке энертыш, ик жап тымыкыш ончыш да вара кум гана ырслен шўвале. Тыге утларакшым аза ўмбачын осалым корандаш

шүведат. Эше сангам гычын шупшале, тудо тидым нигунам ыштен огыл ыле да коргыктышо йўкын пелештыш:

– Мий, аватлан каласе, тек тыйым сайын ончыжо, тый мыйым тетла нигунам от уж.

Кочам писын кынел шогале, пуйто ала-кө корныш үжө. Мый тетла тудым шым ончо, вара гына, шўлышым налын, велап тўналше лум вошт пушенге-влак коклаште ўмылкам шекланышым. Вараже тудо йөршын чодыра коклаште йомо.

Ачам, шангысылак каваш ончен, верыштыжак шоген. Мыйым мөнгө поктен пуртыш.

Пөртыштө изирак-влак малат ыле, авамат пөлемыште ок кой. Мый кочамын верышкыже шинчым. Ачам пурымек, йодде чытен шым керт, кунам кочам пөртылеш.

– Тунам! Кунам йодыштмым чарнет? – каласыш.

Тудо моткочак шыде ыле. Шинчажым кумалтыш да пөлем мучко шинчырлыме маскала мөнгеш-онбыш коштедап тўнале. Кидышкыже иктым налеш, мөнгеш пышта, весым налеш... Пытартышлан корзинга ўмбаке шинче. Тулым ончаш пиже. Авамын укш орам конден пыштымеке, ачам тудым конгаш оптап тўнале. Тыгай кугу тулым мый але марте ужын омыл ыле. Тулйылме волгенчыла тўжваке төрштен лекте, йырваш тулйыш кышкалалте, тамыкыштыла пудештылап тўнале. Уло конга мура веле. Ачамже пум опта да опта. Чурийже шыде. Тыгай гоным пелештен ончо иктаж шомакым, шонет, вигак перен пуа.

Кенета омса шенгелне йўк шоктыш. Авам ончалап лекте да мөнгеш кочамын кумжо Игнац коча дене пырля пурыш.

– Поро кас.

– Юмак пуыжо! – верже гыч тарваныде, пелештыш ачам, конга омсам петырыш. Авам пүкеным ұштылале, Игнац коча, тояшкыже эңертен, эркин шинче. Тудын дене тетла иктынат мутым пелештымыже шуын огыл, а мыйже ужам, шонгыен пеш мутланынеже. Верыштыже кыч-куч шинчылтеш, кокыралтен налеш, вудака изи шинчажым писын кумалтен колта. Шомакым вучен шуктыде, шкеак тўнале:

– Ферко, ачатше кушто?

Ачам ўмбақше ышат ончал.

– Ужыда вет, тыште уке.

Игнац коча тамакшым лукто, но ик тат гыч пуйто тудым молан лукмыжымат мондыш. Кажнынам тўслен ончале, вара изи пүкеныште кочамын майкыжым ужылаалтыш. Тудым ик жап ончышат, кугу, кадыр тояж дене кўварым перкалаш пиже, ынде нигўм ончыде йодо:

– Тугеже чынак, тудо каен?

Ачам вуйжым нўлтале.

– Кушко? – Игнац кочан шинчашкыже ончал шындыш.

– Кўшкў, Смрад курыкыш, – вапештыш тудыжо.

Тидым колын, шўмем чуч шогалеш, пуйто вуем гыч эңдышт. Логарем чылат кошкыш. Леведалтме одеялем тулеш кучымо кўртнылак ырен кайыш.

Яй, Смрад курык. Туштыжо юж аяраныс, айдеме вик пич каен колас. Тушечын илыше огыт пўртыл. Кайыкат тушко чонештен пурымек, тетла шулдыржым ок шаралте. Тугеже кочамат колас. Тугеже шкенжым чот эскерыже ыле. Вет ачамат тудлан пыгартышлан тыгак каласыш. Тыге лийын гын, а тудо тушко каен, ачам-авамат чарен огытыл гын, нунак кочамым тушко колтен огы-

тыл? Ой, Юмыжат, кочай! Почешыжат ышт кай, ынештат кай ыле, мыйжат ом керт. Тылзе ончыч кочам тидын нерген ала-мом туштен ойлышташ төчыш, тыгай йўла, мане. Но кузе ышталтым, кузе ямдылалтым мый пален омыл. Ох, Юмыжат, кушто гын ынде тудо? Векат, Узонкымат эртен. Векат, пўнчө тенгыл деке шуын. Тидыже пире кундемыс. Туткар гына ынже лий ыле, иктаж пирыже ўмбақыже төршта эше.

Шинчавўдем кышкалалте, а мый тудым шылташ төчем, ачам гына ынже уж.

Ачам адак Игнац коча ўмбаке ончале.

– Теже кушеч паледа?

– Арон эргым каласыш. Ойлат, тый корч-машке⁶ палинкалан коштынат. Чывымат кидыштет ужыныт.

– Тиде туге, – пелештыш ачам да шангысылак вуйжым сакалтыш, конга омсам угыч почын шындыш.

– Шукертак каен?

Ачам тетла ик шомакымат ыш пелеште, Игнац Чурёш коча ўмбакаш ыш ончал. Олмешыже авам вашештыш, но йўкшө пыкше гына лекте:

– Иктаж пел шагат наре эртыш.

Игнац коча вуйжым савалтышат, кынел шога-ле да тарваныш. Виш омсаште тудо савырныш, ўмбақына ончале да авам деч йодо:

– Тудо тендам шушпале?

– Уке... иктымат... – вашештыш авам да ончылсақышыж дене шинчажым ўшташ тўнале...

Игнац кочан кайымеке, авам ургаш шинче, да ачам угыч тугакшат орышыла кожганен йўлышө конгаш пум ешарен кышкаш тўнале. Мый нимом

⁶ Корчма – аракам ужалыме вер, трактир, юзгунам йўллан шогалме вер.

ойлен кертын омыл, да ойлымемжат ыш шу.
Шып шортынак мален колтышым.

Эрдене мыйым ачам помыжалтыш. Тудыжо пуйто малапат возын огыл.

– Кынел, чодыраш пум руаш каена.

Туге шол, чодырашкыже кайыманак. Вет йүдым тудо уло уке пужым чыла олтен пытарен.

Пум кечывал марте руышна. Шинча ончыланем эре кочам шогыш. Ачамын гын кузе, ом пале, но тудо таче мыйым ик ганат ыш шылатале, кеч ик ганаже эсогыл парням пүчкынам ыле.

Тачеш сита манмыж дене мый мөнгө нангайыше йолгорныш тошкалым. Тыгодым ачам шүденак чарыш: «Тупко огыл». Да ме кўан сердене Смрад курык велыш ошкылна. Шүмем ойгылан кырыше чан самынак перкала. Ачам почеш ошкылам. Вара тудо чылат кочамлак кидемым кучыш.

Пещерыш пурьмаште ме чыла ужна. Теве кочамын вургемже кия, чылажымат чаткан осылен оигтымо. Эн үмбалне – ушпыжо, тудым кў дене пызыралме. Товарым тудо пеленже налын. Саде вургем ора моткочак изи ыле, пуйто кочамын вургемжат огыл.

Ачам лап лие да кажне вургемжым посна-посна мыланем пуэдаш тўнгале. Ушпыжым шуялтыме годым тушеч ала-мо лектын возо да торашке лумыш пёрдын воыш. Тиде чывыйол улмаш. Мый верыштем тўнын шогалым, тарваненат ом керт. Ачам тудым нөлтале, вискален ончышто, вара эплын гына, чылат кайыкигыла, сумкашкеш шураштыш. Вара чуриемым ниялтыш. Тыгеже тудо ни гунам ыштен огыл ыле.

– Мөнгыштө кочкат, – каласыш, – кылмыше кызыт тудо.

Пөртыштö эше икмыняр йоча улмо нерген
шоналтенат огыл дыр, тудо пален, мый кочамын
йöратыме уныкаже лийынам.

Пещерыште, үлнырак, эше ала-көн вургемже
шемын койо. Мый тудым палышым. Тиде Игнац
Чурёшын вургемже. Тудлан нигö толын огыл да,
векат, огытат тол. Вет вургемже чыла рожын веле.
Тыгайжылан кумырымат огыт пу.

Юрий Соловьев мафланден.

Геза Оттлик (Ottlik Géza) (1912-1990)

СКУЛЬПТОР ДЕН КОЛЫМАШ

Скульптор, шун дене амыргыше кидшым үштылын, шүргышкыжө ыглаш төчымö тўсым пурташ тыршен, колымаш деке савырныш.

– Мо тылат күлеш?

– Тыйым нангайынем, – пелькемын мане колымаш.

Вара пыпланыш.

– Но, ончемат, – виешак ешарыш, – тый эше шке скульптуретым пытарен отыл.

– Уке эше, – вуйжым рўзалта скульптор.

– Ну тугеже, мемнан сомылнан икгайрак улмыптытым шотыш налын, икте-весеына дене кутырен кельштарен, понем, – каласыш колымаш. – Ме ик йодмыклан – курымашлыклан ыштена. Мыят вапталтмым калыпланем, кумдыкын, материйын, жапын шинчыржым кўрыштам...

– Айда нимогай метафизика деч посна, – йўштын кўральö тудым скульптор. – Кутыраш тыланет пу веле.

– Тыге манат? – кочын шыргыжале колымаш.

– Туге гынат, тидлан путырак мастаржак отыл.

Скульптурем пыгараш, мыланем ик кечым пу.

– Ик кече сита, понет?

– Утыж денат.

– Йöра, ик кечет тыйын лиеш. Шунет-мочетше уло?

– Уло.

– Ну, тугеже сомылет шуйö, – каласен, колымаш скульпторым коден кая.

Вес кечын тудо адак изи мастерскойыш толын лектеш.

– Ямде улат? – йодеш.

– Тамыкыш порводем ыле! – шыдешкен кычкыралеш скульптор.

– Ой, ой, шүмбел пашатангем, – намысдымын пеленгта колымаш, – жап толын, мый тыйым нангаем ынде.

Тудо ямдылыме тўвырым ончышт савырна.

– Тентечсек тый йөршынат ончыко тошкалын отыл?

– Йөршынат.

– Тый шкеак ик кече сита маньгычыс.

– Тугеже йонылыш лийынам.

– Но тый нимом ыштен отыл...

– Шун шагал, – вачыжым шушылыо скульптор, – мастерской изи.

– Ну йора, – манеш колымаш. – Тыланет тиде курыкым да тиде төрверым пуэм. Мыняр жап күлеш?

– Ом пале. Лу кече.

– Шүдө кечет лнеш, – ок чангалане колымаш да адак лектын кая.

Шүдө кече эрта, да колымаш адакат толын лектеш.

– Мый тыште улам, – манеш.

– Каена, – скульптор тарвана.

– Пу, скульптуретым ончалам.

– Ок күл. Тарванышна веле.

– Молан? Але тый тудым алят пытарен отыл?
– Уке.
– Эх, шүдө кечыже мом вара ыштенат?
– Нимомат.
– Өратвеле! – Колымаш скульптурым ончал савырна, чынак, тушто нимогай вапталтышымат ок уж. – Мыланем тыйым шукертак нангайыман ыле. Чоя улат! Очыни, палет: тўвыретым пытары-мешке мыланем тыйым нангаяш ок лий.
– Мый тидым пален омыл.
– Кўшычын тыгай шўдышым волтеныт. Скульптурым пытарымешкет мыланем тый декет пижедылман огыл, молан манаш гын, тыйын сымыктышет мемнан папшанам ворандара. «Пеш кўлешан, ег шинчалык огыл» – тыгай палдартыш дене мый актым нальым. Чынжымак, тиде скульптура мом ончыкташ тўналеш?
– Илышым. Пўтынъ сөраллыкше дене...
– Шым умыло, – пустыртатыш колымаш.
– А мый умылем.
– Чынжымак, мо тыланет кўлеш?
– Коран мый дечем.
– Йырет улшо пўтынъ эл тыйын лиеш.
– Шагал, – ок келше скульптор.
Колымаш санга лужым куптырта.
– Йөра, – манеш тудо, – тый пўтынъ тўням налат, тенызлаже, каваже да Карраран чыла мраморжо дене.
– Шагал, – тўя скульптор.
– Шагал! Шагал! Мо тылат эше кўлеш? Мучашдымылык, чекдыме мучашдымылык?
– Чекдыме мучашдымылык, – ойла скульптор.
– Могай йоча койыш! – манеш колымаш. – Семынет лийже. Тый эрыкан улат. Жапат тыйын. Но пале: шке тўвыретым пытарет веле, мый тунамак тыште лиям.

Нуно ыштат чеверласе. Скульптор колымаш почеш воштыл ончен шоген. Чеқдыме мучашдымлык адакат тудын. Пытаргыш татымат палемдыме огыл. Тудо чывыштыш шуным налын да пел кече жапыште ыштышаш папажым пытарен.

Колымаш моткоч öрын.

– Мый шонышым, – вудыматен тудо, – тый мо кертмын илаш төчет. Вара мом тынар вашкенатше?

– Нимат вашкен омыл, папам пел кечылангына кодын ыле.

– Но тый тудым ик кечыштат, шүдö кечыштат, чеқдыме мучашдымылыкым налмешке, пытарен кертывн отыл.

– Мый пален омыл, – воштылеш скульптор

– Ынде мучашдымылык, илыш тыйын лийын кертывн ыле. Тыге куштылгын нунын деч ойырлет? Мөнгеш пöртылатет?

Скульптор ок вашеште, лачак тугак воштыл веле шоген.

– Ме каен кертывна? – йодеш колымаш.

– Кертывна.

Скульптор шүйишкыжö йöратыме йошкар шарфшым пүтырале, түрлö вере кийылтше чарка-влакым шкафыш шоген шогалтыш да ик палыме мурым шуйдарен, шке жапыштыже тиде муро почеш тудо уанстепым куштен, колымаш почеш ошкыльо.

Шым шагат кас. Колымаш икте-весым ойлыштыын, вачүмбалныже сава лүнгаалтын. Нуно вашкыде лида түрысö кошкаш тўналше вондерла да кожер кокла гоч ошкылыныт.

Альбертина Иванова кусарен.

Иван Манди (Mándy Iván) (1918-1995)

ПРОТОТИП

Ачам тидым ойлен:

– Одеялым пуйто пелен нумалмем нерген
ўмырет мучко возаш тўналат ынде.

Тунамат тудо лачак кроватьыште кнен. «Ад-
рия» отель, нылымше пачаш, 47. Тудо одеялжым
шымартен, копаж дене пералтен. Ик могыр гыч
весиш савырнымыж годем одеялжымат пырля
шушылын, пуйто саде петыртыш дене кужу кор-
ным эрген.

Тыгодем тудо содыки ала-мом пелештыш:

– Молан манаш гын, тый тидым мыйын койы-
шыштем гына ужат!

Икманащ, шинчат шалана. Кузе кроватьыште
шарлен возынжо. Воктеныже, пўкеныште, вур-
гемже кия. Туржалтше пинчак, лапаялт пытыше
йолаш.

Адак ачамын йўкшö лекте. Ала унагудо пöлем
гыч, ала пычкемыш коридор велым. Алеже омо
пундаш гыч.

– Аха, пагалымем! Мый шкемын брюкем щёт-
ко дене эре яндарын эрыктенам.

Мо нерген ойлаш ом пиж, кудо могыр гыч,
тудо эре коклаш пура вет, ўчаша.

Такшым пашаже тўвыргенак тўнале. Чынак,
саде повестьыштыла, тўналтыштыже чыла сай
ыльыс, пуйто нимо осалат уке. Тушто «Отель Ад-
рия» нерген каласкалатеш. Господин редактор
да эргыж нерген. Господин редактор нимом ок
редактироватле да нимогай газетыштат пашам ок
ыште. Тыгайым эше эрыкан художник, фри-лан-

сер, манытла. Тудо шкенжын статьяж ден репортажым иктаж газетыш шуралтынеже. А тушто савыкташыже ой! куштылгыжак огыл. Но туге гынат оксам ыштен налын гын, тудо эргыж дене кинош кая. Саде эргыжын тетла нимогай папажат уке, унагудо пӧлемыште ачажым гына вучен кия. Киножым, ачажым вучышыла, шужыман гына мондыктарен кертын. Тугеже ачаже тудлан – кино сандалык.

Тыште эше нимогай тургыжландарыше йодышат уке. Эргаш тиде пагалыме, куштылго шоныманан капым вуча.

– Куштылго шоныманан кап! – Ача сигарже гыч шикшым пӱргалеш. – Тидын дене мом тый каласынет? Ала мый иктажым шыталенам, алеже кредитым пӧртылташ монденам? А палет, папа сайын кайыме годым мый дечемже мынярын оксам йодыныт! Адакшым шӱйыштемже мынярын кечымышт нергенжат тый палет.

– Палем, ачай, но адакшым вет тидыже чыла куштылго койышлан кӧра лийын.

Тудо ўмбакем огешат ончал. Ала-кудо пӧлемыштыже дыр окна воктене шога. Уремыш онча.

– Нуно мо, редакцийыште шинчыше-шамыч, куштылго койышлан ыльыч? Нерым кадыртыше тӱшка. Но вет мыйын кидыштем газет-влак лийыныт. Мый нуным нимо уке гыч почыктенам. Молан тый мыйын предприятием-влак нерген от ойло?

– Саде предприятий-влакыштыже шуко шоя лийын.

– Саде шояже кеч-могай предприятийыштат ия виса. Мый йоча-влаклан газетым, сылнымут приложенийлам луктеденам. Мый тидлан ятыр оксам пытаренам.

– Оксаже вет чылат тыйынжак лийын огыл.

– И мо вара! Мый вет садак йоча-влак кидышкышт чапле журналым налышт манын шоненам. Алди-булдим огыл, писатель-влакын возыманым. Но тый тидым садак от уж, лачак тўнжым от уж!

Тўнжым... Ала мый пешак сай редакторжо лийын омыл. Мый ала-могай коча нерген геройло сўретым ынем сўретле ыле. Такшым южгунам уремыште колаш пернен:

– Тыйын ачат деч коч сай редакторым мый илышыштем пален омыл! Мый тудлан почеламут аршашем намийышым. Тудо уло папкем тўткын лудо да каласыш: «Сударь, мондыза тидын нерген. Тыланда лучо научный статьям серыман». – Туге шол, тудо кеч изиш да айдемым пален.

Илышыштыже тудо икмыняр жап илыме пўртымат кучен. Туштыжо кевыт-влак лийыныт. Саде кевытлашкыже тудо ик ганат пурен шогалын огыл. Кеч-мо гынат, мый тыге шонем. Молан манаш гын, тудо пеш куштылго койышан лийын.

Саде пылышан ушышым ушпалше да шўй йырже шарфым пўтыралше кап ўмбакем ўрын онча. Ме тудын дене трамвай останкышто тўкнышна. Тудо мыйым пален кудалтыш:

– Дюлын эргыже! Дюлын эргыже манын, мый вигак палышым! (Мынярын тыге уремыштыже кушкын шогалыт. Дюлын эргыже! Тый Дюлын эргыже!)

– Да тылеч вара ме ачам нерген нимучашдыме мундырам ронченна.

... Молан тый тудын куштылго койышан улмыж нерген от ойло? Тудо эре саде Фейн чўчў дене шинчен. Да ўдыржылан верч огыл, Фейнын келшыме ўдырышт верч, о, ит ўшане! Тудо саде шонго Фейнлан увертарыман дене папам кузе ыштыме шотышто тўрлў у шонымашым пуэден, предприятийышкыже у шўлышым пуртынеже ул-

маш. Фейн чүчү дене гына огыл тыге лийын, тудо моло декат пижедылын. «Те маледа! – шомакшым тудо эре тыге тўналын. – Те маледа!» – Пылыпшан ушшым ушпалше ик жаплан шыпланыш. Вара шарфшым шупшыльо. – Ала тыйын ачат южо пашажым куштылгын ончен, но кō вара тынар чот илынеже улмаш?!

Илып – тиде верыште тошкыштмаш огыл... Да, лўмлō режиссёр семын, Фейнлан тўрлō кагашым пуэден. Тудын кидыштыже ятыр кевыт лийын. Но чылажат кидше гыч мучыштен. Пеш шуко нелылык лектын.

– Тидым, пагалымем, от умыло! – Ачам ынде чынже денак кожганыш. – Йырваш тулык капора гына! Тиде мыйын ик йонгылышем лийын... Тыланет эше ўшанаш лиеш ыле, вет тыйже сайынак тўналычыс. Вот вараже...

Ну, да. Вет варажым кокымшо раунд ыле. Ачам дене пижедылме кокымшо раунд. Тудыжо нелырак ыле.

Господин редакторын ончалтышыже тўлыжгыш. Репортажын лектышыже кушто? Кредитым кычалмаш? Унагудо илыпшан мучаш тольо. Тиде у произведенийлаште ме шкетын кодшо шонго господиным ужнына. Унагудо деч посна кодмек, тудо эргыж деке лупшпалте. Вет тудо шкетын илен, садлан тудлан гына кеч кўч наре да ўшан лийын. Саде эрге, палашланда, пеш пентыде улмаш. Тудо икымше ойлымашыже-влакым ачажын тўрлымō пагытым шарналташ ок йōрате. Эрге ойлымашлаште чыла тыгыде кырча-марча нерген возымо ок кўл манын умылтарен. Келша але уке, содыки тунам ачаж деч икымше гана эллиптический описаний нерген шомакым колын.

Но теве ынде шонго нимолан ок йōрō. Пōлемыштыже, шылын, сырым пōжга, кагазше-влакым

вер гыч верыш оптыштеш. Туштыжо почеламут корным, шонымашлам удьркалыме, лудашат оклий. Могай шонымаш-влак? Нигунам мучаш марте шуктыдымо научный статья-влак...

– Айда, пагалымем, шогагына! Кызыт тый Гёргин статьяж нерген ойлет гын, вет тудыжым мучашлаш изиш гына кодыныс. Мутат уке, умылтарымаш-влакым возымаш икмыняр жапым налеш... А Золтан Амбруш шотышто, ну дык тидын дене кылден, мый Будапештын тачысе тўспым ончыктынем ыле. Тиде самырык, да талантан ола. Да, да, тунам мый тыге шоненам, тыште ала-можо да ышталтешак.

Тудо шыпланыш, угыч тўналаш келгын шўлалтыш:

– Лукышто сугырген шинчымем годым мом ойлынет ыле? Мый вет тыге улыжат ушым гына налнем ыле.

– Икманаш, сарзын канышыже.

– Да, да, но тиде садак пеш ушан шомак лийын. Лачак тудын семын, шўлалташ жапым шагалрак пуышыч. Тый эре мыйым иктаж эмлымверыш шуралташ амалым веле вучышыч.

Кумшо раунд: ачамын черже-влак, эмлымвер. Илышым лугыч кошарташ тўчымыж деч вара неврологий отделений.

– Шкемын ўмырем лугыч ышташ тўчымё нерген мом тый умылет? – Ачам вуйжым нўлталец, шинчам кумалтыде, яндар ончалтышыжым ўмбакем викта. – Мый окна гыч тўрштынем ыле, моланжым ынде кычалтылаш огына тўнал, но тиде жапыште йолешке-шамыч койылаштышт. Лачак тыйын гай ўшанап лийдыме-влак. Тыгай-шамыч коклашке камвозын колаш? Мый эплын гына окна гыч вошышым да кроватиш вочнем ыле...

– Тыйже вет палет, тыге лийын огыл. Тыйже вет такшым окна гычше вигак шыч воло.

– Мый тыйын лүдшө ончалтышетым ужым. Да, пагалымем! Лүдшө, да тунамак чолга ыле тиде ончалтыш. Тунам вет умбакыже мо лиймым мый паленам. Саде эмлымвер дене тый утыждене вапкенам.

– Весым нимом мый понен луктын кертын омыл.

– Туге шол, туге, да вара тый мыйын нерген йөршын монденат. Кок вудылка. (Эсогыл икмын-яр танастарымашат уло: топшто пальто, шуйдарыме шарф...)

Тудо эре тидымак тўя. Чынжым ойлаш гын, тудын нимогай йодышыжат лийын огыл, мый гына тушто тудым мондышым.

Да мом вара мый тудын нерген серемже. Тудо тунамат арымеш налын. Эмлымвер гыч шылын куржаш черле йолташыжын вургемжым чиен. (Моламан манапш гын, тудын пуйто эше корныжо улмаш. Тудым куштылгын гына чараш ок лий ыле.)

– Тый адак тидым гына шекланет?!

Тудо эмлымверын садыптыже шога. Кидным моткочак рўза.

– Но тый Геза Алдоран ешыж дене кутырен келшыме нерген монденат. Але вара нунылан мый огыл Гезам тушто ынышт кодо манын ойленам? Тушто, *кӧргыштӧ*, ынышт кодо манын, умылет, понго?! Шкетным ынышт кодо манын, мӧнгышкышт пеленышт налышт манын.

Тудо пып шинча, пып онча. Умбакыже мо лиймым мый палем. Мыйже вет тудым шкетным коденам.

А мом мыйже ыштен кертам?

– Арам, ачай, тиде ынде тыге лийын. Тидым ынде, от көнө гынат, нигунам вапталт от керт.

Да огеш лыплане вет.

Омеш тудо тачат конча: толеш, кая, умылгара, ваптареш ойла. Шкенжын ильпыж дене ила. Пуйто чылапт нерген пала. Вес тўня гыч ала-могай журналист деч умылен, пуйто мый колымет деч вара ўдырым налынам. Омо тўняпте шыталымыж дене ваптарешем толын шогале: «Ну, пагалымем! Мый тыйын пелашет нерген эше нимом ом пале. – Эше вет мөнгеш пөлемыш пөртылаш манын моткочак вапкыкта. – Палет, эре йыламе дене модмо шеремак темен».

Кеч-мом ман, тудын чыла почылто. Урем ден площадь, кудывечыже, кафеже, киножо, стадионжо да редакций-влакын коридорышт. Официант ден журналист-влак тудын йырже пөрденыт. Торговой, агент, перныйл коштшо-влак. Да ўдырамаш полко! О, мыняр ўдырамаш!

Ик одеялым тудо вакшыш мучко шўдырен, весым, ик могыр гыч весыш савырнымыж годым, да ик вер гыч весыш. А мыйже тыге возышым. *Мотыгай* ыле тиде покрывалже? Мыланемже садак. Мыйын тыгай лийын.

Юрий Соловьев марланден

Петер Хайноци (Hajnóczy Péter) (1942-1981)

КУТКО ДЕН ШУДЫШЫРЧЫК

Ноябрь шыже мардеж кечкыжалтше укшлагыч тўсдымō кошкышо лышташым кўрамō годым лачак кутко дене шудышырчык чодыра тўрыштō вашлийыт. Кутко нафталин дене ўпшалтше тоштырак, но цигейке кўрган пальтом чиен – пальтом да вўд пурыдымо ече ботинкым комиссионный кевытыште шулдештарыме ак дене налын. А шудышырчык вичкыж, эсогыл шокшештарыдыме, матер курткыж дене чытырен шогылтын. Тыге шудышырчык кыламен пытыше кидшымат кўсеныш шылатен, вет тудын парняшан пижшат лийын огыл.

– Поро кече, пошкудем, – манеш кутко. – Ужамат, тыланет тиде курткет дене шокшыжак огыл...

– Йўштырак, пошкудем, – чытырен-чытырен вашешта шудышырчык. – Тиде мардежше лу мартен витара...

Кутко шўштō пижгомжо дене шўйысō шарфшым тўрлатен колта.

– Ватем пидын пуэн, – манеш тудо. – Папаче ўдырамаш логалын: телевизорым ончышыжла, эртак иктаж-мом гынат то спице, то крючок дене пидеш. А те, палаш тўчем, пелашдыме улыда да ег пачерыште тўлен илен толашеда...

– Чынак, – шудышырчык кўна. – А паледа мо, мый вет эреак йонез дене шоктем, моылан жапемжат огеш код...

Вара кўсенже гыч сигарет пачкым луктын, куткылан темла.

– Тау, – вуйжым рўзалта кутко. – Ынде кум тылзат лиеш, мый шушшым кудалтенам. Тиде кўддымб, тазалыкым лунчыртышо сомыл, адакшым оксам йождараш гына. Ик сигарет пачкым налме олмеш мыйын гай папазе эр але кас кочкышым ыштген кертеш. – Тудо кокыралта. – Шушап жапыште пелашем дене пачернам кутурак пöлеманыш вапталташ шонена. Рўдö шокпештарыме, телефон, шўкшакым оралыме тураш вияш корнанлан...

Шудышырчык тамакым тўргыкташ пижеш.

– Илышыште иктаж-куш шуаш манын, молын пашам ыштыме годем кö йонез дене шоктен шинчылатеш... – кутко вуйжым рўзалта. – Ала тиде ийын теле огеш тол манын шонышда?

– Мый ик арня гыч тышеч каем, – манеш шудышырчык. – Мönгышкем май мучаш лишан веле пöртылаш шонем...

– Каеда? – кутко öреш. – Пагалыме пошкудем, ала тендам шке декше иктаж-могай родыда ўжын?

– Мый унала ом кошт, – манеш шудышырчык. – Мönгыштемак веле йонез дене шоктем, тунемам...

– Кушко кайымыдам ала каласеда ыле? – кутко шыргыжалеш.

– Парижыш, – вавешта шудышырчык.

Куткын шинчажат оваргыме гай лиеш.

– Пагалыме пошкудем, те мыскарам ыштеда? – йўкшым кугемден йодеш кутко. – Могай окса дене Парижыште телым эртарен колташ шонеда?

– Мыйым ўжыныг... Консерваторийыш... – манеш шудышырчык. – Тўрлö концертлаште йонезым шокташ тўналам...

Кутко вуйжымат кумык сака, пыплана, вара вапталтше йўк дене шудышырчык деч йодеш:

– Мемнан ала-кунамсек палыме улмынам шотыш налын... те ик сомылым шуктен кертыда мо?

– Уло кумылын... – пенгыдемден манеш шудышпырчык. – Лачак каласыза мом, пагалыме пошкудем...

– Мый иктым гына йоднем ыле, – манеш кутко, – те Парижыште Лафонтен төрам кычал муза да тудлан шентел могыр пушкыдо верем шушпалаш күштен каласыза ыле.

Светлана Григорьева кусарен.

Иштван Эркинъ (Örkény István) (1912-1979)

ПОЭЗИЙЫН ВИЙЖЕ НЕРГЕН БАЛЛАДА

Колча уремыште ик телефон будко шоген. Омсаже эре то тўчылтын, то почылтын. Ен-влак шке сомылакаштым икте-весешт дене канашеныт, илымвиктемыш йынгыртеныт, ваплайме шотышто кутырен келшеныт, йолташ-влак деч арымеш оксам йодыныт але шке ушкалымашышт дене пелашыштым толаштареныт. Ик илалше ўдырамаш, трубкам сакымекыже, кенета аппарат ўмбаке тайнен-энертен, шортынат колтен. Но тыгайже шуэн лиеден.

Ик волгыдо кечын, кечывал деч вара, будкыш поэт пурен. Тудо, редакторын номержым погалтенат, каласен:

– Пытаргыш ныл корно уло!

Вара амыргыше кагаз ластык гычын ныл почеламут корным лудын пуэн.

– Ай, ок куандаре! – каласен редактор. – Угычын возо, веселаракын.

Поэт арамак ўчашен тўчыш, вара, трубкам пыштен, будкым коден кайыш.

Икмыняр жап иктат толын огыл, будко яра шоген. Вара але эше пеледалтше ийготан, чумыраш капкылан, ончыко сайынак палдаралтше кугу онан, лоптыра пеледышан кенез тувырым чийыш ўдырамаш толын лекте. Тудо будко омсам почаш пиже.

Омса нелын почылато. Ондак ынежат почылат ыле, вара кенета туге лупшалте, ўдырамашым тўжваке луктын кудалтыш. Эше ик гана почаш тўчымыланат тыгак вапешгыш, ындеже чумал

луктын колтымылак чучо. Ёдыраман, шенгеке тайнен, почта яшлыкыш миен тўкныш.

Йыраваш автобусым вучен шогышо-влак тошкыштыныт. Коклашт гыч иктыже, портфелян пёръен, кенета пентыдын нунын деч ойырлыш. Пёръен будкым почнеже ыле, но омса тудым мландываке комдык пурен вочмеш перен кудалтыш. Тўшка утларак да утларак погынен, ен-влак будко, пеледышан тувыран ёдыраман, почто нерген шке шонымыштым ойлаш тўченыт. Иктышт омса кугу электроваркын йымак логалын маныныт, весышт лоптыра пеледышан ёдыраман да тудын польшкалышыже будко гыч тыгыде оксам шолыштнешт улман да нуным жапыштыже чарен кученыт манын тўеныт. Будко икмагал жап кўлеш-оккўл манеш-манешым колышто, вара, савырнен, Ракопи урем дене эркыракын ошкыльо. Урем лукышто йошкар тул чўкталтын ыле, будко шогалын вучалтыш.

Ен-влак тудын почеш ончен шоген кодыныт, но тетла нимомат пелештен огытыл, мемнан дене нимоланат огыт ёр, поснак ёрашыжат нимолан гын. Автобус тольо, кайыше-влакым нанайыш, а будко волгыдо кечын, кечывал деч вара, веселан Ракопи урем дене ошкылын.

Тудо витринылам ончыштын. Пеледыш киоск воктене чарналтен, южо-влак книга кевытыш пуремыжымат ужыныт, ала иктаж-кў дене путаеныт, кў пала. Ик изуремыште арака ланкыште будко чарка ромым « колтен», вара Дунай сер дене ошкеден, Маргит отрош логале. Пужен шалатыме монастырь воктене вес будкым ужылден шуктыш. Ондак эртен кайыш, вара чарналтыш, вес могырыш куснен, келшен шичше будкым шинчаже дене семалаш пиже. Варарак, пычкемышалтмеке,

тудо роза пеледышан йыран коклаш пурен шо-
гале.

Шаланыше монастырь воктене йӱдым мо ли-
йын але мо лийын огыл, пален налаш ок лий, мо-
лан манаш гын, отрошто уремлам начарын вол-
галтареныт. Но эрлашыжым эрдене эртен кайы-
ше-влак ужыныт: тыште шогышо будко роза пе-
ледыш дене тич темын, а тудын телефон аппа-
ратше йынгырташ шонышо-влакым кечыгут эре
йонылыш ушкален. Вес будкын гын кышпакат ти-
де пагытлан кодын огыл.

Тудо у́жара дене пырля отром коден каен да
Буда могорыш лектын. Геллирт курыкыш кӱзен,
тушеч курык гоч, лида дене, Харманшатар курык
вуйыш логалын, вара, тайыл дене волен, шоссе
мучко ошкылын. Будапештыште тудым тетла ик-
тат ужын огыл.

Ола воктене, Хювѣпвѣльдъ район тӱрыштӧ,
Надьковачи поселко вес велне пеледышан олык
уло. Тудо тыгай веле – йырже изи икшыве нойы-
де куржын савырнен кертеш, да тыге куту пушен-
ге коклаште шылтыме, пуйто олыкат огыл, а ку-
рык ер. Путырак изи улмыжлан тудым иктат со-
лен налын кертын огыл, кенеж рӱдылан изолык
кыдал даныт шудо, пеледыш, тӱрлӧ шудо вондер
дене кушкын шогалеш. Тиде верыште телефон
будко лакемын.

Рушарнян еда тышке толын лекше турист-
влак тудлан поснак йывыртат. Нунын тунамак але
ласкан малыше кӧ ден гынат могай-гынат мыска-
рам ыштымышт шуын колта, я вуйышкышт
мӧнгышт йынгыртаташ шоньмаш толын пура:
монден кодым сравочыштым омса воктенсе изи
ковер йымак пыштышт манын йодаш. Нуно
будкыш пурат, тудыжо пушкыдо мандьвалне
изишак шӧрын каен, почешышт омсапке тайны-

ше кужу тўнган пеледыш коклаште трубкам налыт.
Но аппарат ок ушо. Тидын олмеш трубка гыч лачак ныл почеламут корно шып йонген, туге тып, пуйто скрипка ден сурдина шоктеныт. Кудалтыме тыгыде оксамат аппарат пўртылташ монден , но тидын шотышто але марте иктат вуйым шийын огыл.

Альбертина Ивановна кусарен